

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM
2010-2015**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Georgi Denisyuk

Rada vzájemné hospodářské pomoci

Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce: Ph.Dr. Jiří Noha, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

**BACHELOR FULL-TIME STUDIES
2010-2015**

BACHELOR THESIS

Georgi Denisyuk

The Council for Mutual Economic Assistance

Prague 2015
The Bachelor Thesis Work Supervisor:
Ph.Dr. Jiří Noha, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze.....

.....
Georgi Denisyuk

Poděkování

Chtěl bych poděkovat Doc. Ing. Jindrichu Habřinskému, CSc za motivaci, odbornou pomoc a rady při zpracování této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá Radou vzájemné hospodářské pomoci, obchodní organizací socialistických států sovětského bloku, která vznikla po 2. světové válce jako protipól západoevropských integračních uskupení. Cílem je postihnout vývoj spolupráce členských států RVHP v 60. a 70. letech 20. století v oblasti zahraničního obchodu, technické pomoci a vědeckotechnické spolupráce, investic a mezinárodní specializace a kooperace výroby a posoudit její dopady na jednotlivé ekonomiky.

Klíčová slova

Rada vzájemné hospodářské pomoci, spolupráce, Marshallův plán, Trumanova doktrína, socialistická integrace, 2. světová válka, studená válka

Annotation

Bachelor thesis deals with the Council for Mutual Economic Assistance, trade organization of socialist countries of the Soviet bloc, which was formed after the World War II as a counterpart of the Western European integration groupings. The aim is to describe the development of cooperation between CMEA member states in the 60th and 70th years of the 20th century in the field of foreign trade, technical assistance and scientific cooperation, investment and international specialization and cooperation of production and assess its impact on individual economies

Keywords

Council for Mutual Economic Assistance, cooperation, Marshall plan, Truman doctrine, socialist integration, World War II, Cold War

Obsah

Úvod	8
1. Historické okolnosti a příčiny vzniku RVHP	11
1.1 Evropa po druhé světové válce.....	11
1.2 Marshallův plán.....	16
1.3 Vznik RVHP: její cíle a struktura.....	20
1.4 Západoevropská vs. východoevropská ekonomická integrace.....	24
2. Vývoj ekonomické a politické spolupráce zemí RVHP	28
2.1 Spolupráce zemí RVHP v 60. letech 20. stol.	28
2.2 Spolupráce zemí RVHP v 70. letech 20. stol.	34
2.3 ČSSR a RVHP v 60. a 70. letech 20. stol.....	43
3. Ekonomické a politické problémy a zánik RVHP v 80. letech 20. stol. ..	50
3.1 Ekonomické problémy RVHP v 80. letech	50
3.2 Ekonomická politika M. Gorbačova	51
3.3 Zánik SSSR a RVHP	52
Závěr	54
Seznam použitých zdrojů	56
Seznam obrázků, grafů a tabulek	59
Seznam příloh	60

Úvod

Tato bakalářská práce se bude zabývat obchodní organizací, která v době studené války sdružovala socialistické státy sovětského bloku – Radou vzájemné hospodářské pomoci (dále jen „RVHP“). Práce bude zaměřena především na vývoj spolupráce členských států RVHP v 60. a 70. letech 20. století v oblasti zahraničního obchodu, technické pomoci a vědeckotechnické spolupráce, investiční činnosti a mezinárodní specializace a kooperace výroby a její dopady na jednotlivé ekonomiky. Práce bude rozčleněna do tří kapitol. První kapitola bude věnována vzniku RVHP a souvisejícím okolnostem. V kapitole druhé bude popsáno období rozvoje základních forem spolupráce, které v 70. letech 20. století našly svou podobu v dokumentu *Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP* (dále jen „Komplexní program“). V poslední kapitole bude charakterizováno období let osmdesátých, ve kterém se začaly masivně projevovat negativní dopady související s tím, že předmětné integrační uskupení nebylo vytvořeno na bázi dobrovolnosti, které ve svých důsledcích vedly až k jeho rozpadu.

Pro zpracování práce budou využity informační zdroje, které byly publikovány jak před rokem 1989, tak po roce 1989. U zdrojů vydaných před rokem 1989 je potřebné vzít do úvahy, že kromě historických fakt a statistických údajů, jsou zatíženy určitým jednostranným pohledem na problém, který odráží politicko-ideologické reálie doby jejich vzniku. Činnost RVHP je jimi hodnocena bezvýhradně kladně a vina za veškeré neúspěchy je přikládána politice zadržování komunismu uplatňované Spojenými státy americkými (dále jen „USA“) a západoevropskými zeměmi, event. nepříznivému vývoji na světových trzích. Publikace, které byly vydány po roce 1989, jsou hodnoceny jako objektivnější. Hovoří především o negativních aspektech obchodní integrace socialistických států a vinu za neúspěchy nepřičítají USA a konkurenčním západoevropským uskupením ale mocenskému diktátu ze strany Svazu sovětských socialistických republik (dále jen „SSSR“), nehospodárnosti a nerespektování specifík ekonomik

jednotlivých členských států RVHP. Otázkou ovšem je, do jaké míry byli jejich autoři ovlivněni novodobým fenoménem „démonizace komunismu“. Domnívám se, že v tomto případě je vhodné uplatnit pravidlo zlaté střední cesty – tzn., s činností RVHP byla spojena jak pozitiva, tak i negativa. Jako hlavní informační zdroje z období před rokem 1989 poslouží především práce B. Lehára *Rada vzájemné hospodářské pomoci z roku 1989 a Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978 – 1983)* z roku 1984. Tyto publikace jsou zdrojem informací o základních programových a právních dokumentech RVHP, zasedáních nejvyššího orgánu RVHP, jednáních výkonného výboru RVHP, hlavních ukazatelích rozvoje národního hospodářství členských států RVHP, mezinárodních ekonomických organizací členských států RVHP aj. Pro účel této práce jsou významné především časové řady ukazatelů rozvoje národního hospodářství členských států RVHP, které umožňují posoudit, zda byly dopady jejich spolupráce v rámci tohoto obchodního uskupení pozitivní či negativní.

Z novodobých informačních zdrojů budou využity především publikace L. Fojtíkové a K. Kaplana. Publikace K. Kaplana *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957 – 1967* z roku 2002 je jednou z nejkompaktnějších novodobých monografií věnovaných problematice RVHP. Zabývá se zaměřením, organizací a výsledky činnosti RVHP v letech 1957 – 1967. Autor v ní upozorňuje především na problémy ekonomiky socialistického bloku v 50. a 60. letech – nevyrovnanost klíčových průmyslových odvětví a deficit v surovinové základně, energetice a zahraničním obchodu. Neutrální postoj zaujímá k činnosti RVHP ve své publikaci *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945 – 2008)* z roku 2009 L. Fojtíková, která se tímto obchodním uskupením zabývá především v souvislosti s poválečným vývojem československé ekonomiky. Autorka nabízí stručný přehled vývoje spolupráce socialistických států v rámci RVHP, ovšem bez jakéhokoli hodnocení. O negativních dopadech transformační činnosti RVHP hovoří pouze v souvislosti s účastí Československé socialistické republiky (dále jen „ČSSR“), kdy v důsledku jednoznačné orientace na trhy SSSR a ostatních socialistických států došlo

k přerušení kontaktů se světovými centry technického rozvoje a ČSSR tak neudržela krok s dynamikou světového obchodu. Významným zdrojem informací souvisejícími s předmětnou problematikou jsou rovněž vybrané články ze sborníku *Marshallův plán: šedesát let poté* vydaného pražským Centrem pro ekonomiku a politiku v roce 2007, které se zabývají především okolnostmi přijetí a dopady Marshallova plánu a Trumanovy doktríny a objasňují příčiny vzniku bipolárního rozdělení světa.

Skutečností je, že polistopadové zkoumání historie RVHP nebylo předmětem hlavního zájmu ekonomických, společenských ani historických věd a proto je také počet dostupných informačních zdrojů v porovnání s jinými tématy omezený.

1. Historické okolnosti a příčiny vzniku RVHP

1.1 Evropa po druhé světové válce

2. světová válka je považována za nejstrašnější konflikt v lidských dějinách. Její důsledky pro světovou ekonomiku byly dalekosáhlé. Lidské ztráty dosáhly výše 50 až 55 mil., z toho 8 mil. v západní Evropě (6 mil. Německo), 9 mil. ve střední a východní Evropě (6 mil. Polsko) a 20 mil. v SSSR. Odhady celkové výše vojenských nákladů a škod se pohybují mezi 3 až 5 bil. předválečných USD.¹ S válkou byla spojena rozsáhlá destrukce evropských zemí (Německo, Velká Británie), z nichž některé se se špatnou ekonomickou a humanitární situací potýkaly až do poloviny 50. let 20. století. Baldwin a Wyplosz (2008) uvádějí, že válka stála Německo a Itálii čtyři desetiletí růstu a HDP Francie a Rakouska vrátila na úroveň 19. století.²

Tabulka 1 Úmrtí a ekonomické škody ve druhé světové válce

Země	Počet obětí	Předválečný rok, kdy se HDP rovnalo úrovni HDP dosažené v roce 1945
Rakousko	525 000	1886
Belgie	82 750	1924
Dánsko	4 259	1936
Finsko	79 000	1938
Francie	505 750	1891
Německo	6 363 000	1908
Itálie	355 500	1909
Nizozemsko	250 000	1912
Norsko	10 250	1937
Švédsko	0	1939 – 45*
Švýcarsko	0	1939 – 45*
Velká Británie	325 000	1939 – 45*

* HDP během války rostl

Zdroj: Baldwin, Wyplosz (2008, s.32)

¹ CIHELKOVÁ, Eva. *Světová ekonomika: obecné trendy rozvoje*. Praha: C. H. Beck, 2009. 273 s. ISBN 978-80-7400-155-0. s. 6.

² BALDWIN, Richard E. a Charles WYPLOSZ. *Ekonomie evropské integrace*. 2. vyd. Překlad Stanislav Šaroch a Dana Viktorová (eds.). Praha: Grada, 2008, 478 s. ISBN 978-80-247-1807-1. s. 32.

Počty mrtvých a ekonomickou destrukci za 2. světové války v zemích západní Evropy ukazuje tabulka 1.

2. světová válka měla celou řadu vítězů – v jejím závěru stál totiž proti nacistickému Německu a Japonsku až na několik neutrálních výjimek celý svět. Hlavních vítězů, schopných rozhodujícím způsobem ovlivnit poválečné uspořádání světa, nicméně bylo pouze 5. Jednalo se o tzv. Velkou trojku neboli Velkou Británii, USA a SSSR a dále pak Francii a Čínu. Hlavní východisko pro poválečné uspořádání světa představovaly dvě mezinárodně-politické události celosvětového významu a to konference v Postupimi a San Franciscu.³

Postupimská konference se konala ve dnech 17. července až 2. srpna 1945 na zámečku Cecelienhof v Postupimi, západně od Berlína (proto se o ní v některých publikacích hovoří rovněž jako o konferenci berlínské). Jednalo se o třetí, závěrečnou konferenci představitelů vlád vítězných velmocí – J. V. Stalina, britského ministerského předsedy W. Churchilla⁴ a amerického prezidenta H. Trumana, který nahradil nečekaně zesnulého Franklina D. Roosevelta.⁵ Hlavním předmětem jednání postupimské konference byla poválečná správa Německa a uspořádání a rekonstrukce válkou poničené Evropy. Přestože jednání probíhala poměrně hladce, Heideking a Mauch (2012) ve své publikaci poukazují na to, že již tehdy se projevil limit spolupráce se SSSR, neboť kromě ustanovení Rady ministrů zahraničí a usnesení o tom, že k Německu, ač rozdělenému do čtyř okupačních zón, bude předběžně přistupovat jako k hospodářské jednotce, nebylo realizováno nic zásadního.⁶

Konference v San Franciscu se uskutečnila ve dnech 25. dubna až 26. června 1945. Na této konferenci byla podepsána zakládací smlouva Organizace spojených národů (dále jen „OSN“), tzv. Charta, která vstoupila v platnost dne

³ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace 1. 2.*, dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 239.

⁴ Z důvodu volební porážky konzervativců byl v průběhu jednání vystřídán C. Atleem

⁵ AMORT, Jiří. *Svět proti fašismu: přehled historických událostí v letech 1933 – 1945*. Praha: Naše Vojsko, 1974. Edice českého svazu protifašistických bojovníků – Svazek 169. 299 s. ISBN neuvedeno. s. 150.

⁶ HEIDEKING, Jürgen a Christof MAUCH. *Dějiny USA*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. Překlad Jana Kvěšková. 464 s. ISBN 978-802-4728-940. s. 277.

24. října 1945.⁷ Důvodem pro založení OSN byl dle Cihelkové (2009) především neúspěch Společnosti národů v meziválečném období a především její neschopnost zabránit vzniku druhého celosvětového válečného konfliktu.⁸ Pěti hlavním vítězům 2. světové války byla přidělena stálá místa v Radě bezpečnosti OSN s právem veta.⁹

Přestože hlavních vítězů bylo 5, velmoci, které zásadním způsobem ovlivňovaly dění na evropském kontinentě, byly pouze dvě – USA a SSSR.¹⁰ Spojenectví USA – SSSR se však začalo poměrně brzy otrásat v základech. Vedení SSSR, vědomo si ekonomického vyčerpání své země i amerického atomového monopolu postupovalo s maximální opatrností a zpočátku nejprve zjišťovalo, jaké budou reakce západních demokracií na jednotlivé případy porušení dohodnutých pravidel. První vážné názorové diference se však projevy již na jaře roku 1945 v souvislosti s proniknutím Rudé armády do střední a jihovýchodní Evropy a zahájením procesu sovětizace takto osvobozených zemí. Velká Británie a USA se však zpočátku zmohly pouze na ústní protesty. Čornej a kol. (1997) odůvodňují váhavý postoj USA takto: *„Američané nevedli válku kvůli mocenským aspiracím, nýbrž ve snaze vykořenit „zlo“ ztělesňované Německem a Japonskem. Tato vize byla jakýmsi morálním ospravedlněním účasti ve válce... Usilovali. Seč mohli, o přenesení válečného spojenectví se SSSR do nadcházejících mírových časů, neboť jej považovali za dostatečnou záruku nedotknutelnosti nového uspořádání světa. Až do vypuknutí studené války na přelomu let 1947 a 1948 byli proto v rámci zachování tohoto spojenectví ochotni k dalekosáhlým ústupkům.“*¹¹ Americká generalita navíc měla eminentní zájem na zapojení SSSR do války proti

⁷ GRINC, Jaroslav. *Právo pro politology*. 1. vyd. Praha: Grada, 147 s. ISBN 978-802-4729-213. s. 100.

⁸ CIHELKOVÁ, Eva. *Světová ekonomika: obecné trendy rozvoje*. Praha: C. H. Beck, 2009. 273 s. ISBN 978-80-7400-155-0. s. 167.

⁹ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace. 1. 2., dopl. vyd.* Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 239.

¹⁰ Čornej a kol. (1997) uvádějí, že Velká Británie byla 2. světovou válkou značně vyčerpána a uvedeným velmocím nemohla konkurovat rozlohou, počtem obyvatel ani ekonomickým potenciálem.

¹¹ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace. 1. 2., dopl. vyd.* Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 243.

Japonsku, které na Dálném východě stále ještě ohrožovalo zájmy USA. Proto se stavěla odmítavě vůči všemu, co by mohlo narušit vojenskou spolupráci s Moskvou.¹² Ústupky a polovičaté kompromisy vedly k tomu, že střední a východní Evropa byla zanedlouho akceptována jako součást sovětské sféry vlivu a otazníky se vznášely i nad budoucností Evropy západní.¹³ K vyhocení vzájemných vztahů došlo až v roce 1946, kdy se americký prezident H. Truman rozhodl razantně zakročit proti setrvalému nedodržování závazků ze strany SSSR. Dne 5. března téhož roku pak nyní již pouze řadový poslanec britské Dolní sněmovny W. Churchill vystoupil na univerzitě ve Fultonu s projevem (tzv. fultonský projev), odhalujícím mocenské ambice SSSR v Evropě.¹⁴ „*Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla přes kontinent spuštěna železná opona. Za touto linií leží všechna hlavní města starých států střední a východní Evropy: Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť a Sofie. Všechna tato vynikající města a jejich obyvatelé se nacházejí v něčem, co musím nazvat sovětskou sférou. Vše je v té či oné formě nejen předmětem sovětského vlivu, ale ve velké míře a mnohých případech také předmětem rostoucích opatření kontroly Moskvy... Polská vláda ovládaná Rusy byla povzbuzena k ohromným a nespravedlivým zásahům vůči Německu. Provádí se masové vyhánění milionů Němců v rozměrech, o nichž se nám ani nesnilo. Komunistické strany, které byly ve všech těchto východních státech Evropy velmi malé, dosáhly postavení a moci, které neodpovídají počtu jejich členů a všude chtějí dosáhnout totalitní kontroly.*“¹⁵ Tento Churchillův projev, který vzhledem k použití termínu „železná opona“ vešel do dějin rovněž pod označením tzv. Iron Curtain Speech (projev o železné oponě) je politology hodnocen značně rozdílně. Tradicionalisté oceňují, že v něm Churchill velmi výstižně popsal Stalinovy záměry a jeho bezohledné chování a že prozíravě

¹² KATYK, Václav. *Protihitlerovská koalice a jednota Německa*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1962. 218 s. ISBN nevedeno. s. 146.

¹³ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace. 1. 2.*, dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 244.

¹⁴ ORT, Alexandr. *Bezpečnost Evropy a Česká republika*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Institut integrace ČR do evropské a světové ekonomiky, 2005. 216 s. ISBN 978-808-6419-817. s. 31.

¹⁵ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace. 1. 2.*, dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 244.

řekl, že Západ musí vůči němu být opatrný a neústupný. Kritikové mu naopak vytýkají nekonzistentnost a připomínají, že rok předtím (27. února 1945) v projevu před britskými zákonodárci vyhlásil, že „maršál Stalin a sovětsí vůdci si přejí čestné přátelství se západními demokraciemi“.¹⁶ Důsledky Churchillova fultonského projevu jsou nicméně zřejmé – postavil základy bipolárního vidění poválečného světa.¹⁷ Dle Makrlíka (2007) lze tento projev považovat za počátek „studené války“, tedy tzv. politiky zadržování komunismu (containment) s cílem zastavení pronikání SSSR do Evropy.¹⁸

Na fultonský projev navázal dne 12. března 1947 americký prezident H. Truman, prostřednictvím jehož projevu (tzv. Trumanova doktrína) USA deklarovaly podporu všem svobodným vládám a přistoupily ke strategii zadržování komunismu.¹⁹ Přestože Trumanův příslib pomoci demokratickým vládám ohroženým expanzí SSSR byl formulován pouze v obecné rovině, dle Fullbrook (2010) řešil především otázku Řecka a Turecka.²⁰ Řecko, zmítané občanskou válkou, přímo požádalo USA o finanční a hospodářskou pomoc. Turecko se dostalo do popředí pozornosti proto, že Stalin se domáhal práva na zřízení sovětských zakladen v úžinách Bosporu a Dardanely a vyvíjel na Ankaru nátlak, aby přistoupila na jejich společnou obranu, což americký prezident Truman vyhodnotil jako snahu přeměnit Turecko v satelitní stát.²¹ Také Trumanova doktrína je vnímána značně rozporuplně – tradicionalisté ji jednoznačně obhajují s odůvodněním, že Řecko a Turecko nebyly ničím jiným než frontovými státy, jejichž dramatické osudy ukázaly nezbytnost jasně se postavit proti Stalinově hrozbě. Trumanův projev je jimi proto hodnocen jako závazek USA ochraňovat v poválečném světě svobodu a demokracii. Naproti

¹⁶ EICHLER, Jan. Mezinárodní kontext Marshallova plánu. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 31 – 54. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 43.

¹⁷ EICHLER, Jan. Bezpečnostní strategie USA v letech 1945 – 1947. *Historický časopis*, 2009, sv. 57, vyd. 3, s. 531 – 550. ISSN 0018-2575. s. 541.

¹⁸ MAKRLÍK, Václav. *Češi a Evropa: sdílené dějiny*. 1. vyd. Praha: Ideál. 182 s. ISBN 978-809-0101-791. s. 106.

¹⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Témata – všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2011, 472 s. ISBN 978-80-253-1577-4. s. 239.

²⁰ FULLBROOK, Mary. *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*. 1. vyd. Překlad Eva Prášková. Praha: Grada, 2010. 304 s. ISBN 978-802-4731-049. s. 129.

²¹ EICHLER, Jan. Mezinárodní kontext Marshallova plánu. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 31 – 54. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 47 – 48.

tomu kritici namítají, že Trumanova doktrína byla především projevem přílišné ideologizace při vyhodnocování vývoje v Řecku a Turecku a pokládají otázku, zda tyto události skutečně stály za vyhlášení studené války.²² Např. dle profesora mezinárodních vztahů na Vanderbiltově univerzitě v Nashvillu (Tennessee) D. F. Fleminga Truman ve svém projevu naprosto ignoroval otázku poválečného urovnání Evropy. Zúžení poválečného uspořádání se na pouhý tlak a protitlak ve svém důsledku zapříčinilo obrat od mírových jednání k předválečné atmosféře. Slovy D. F. Fleminga řečeno: „v tomto smyslu byla Trumanova doktrína skutečným vyhlášením války“.²³

Sovětský svaz zareagoval blokadou Berlína a začalo období studené války, které se vyznačovalo politickými spory, budováním vojenských koalic, eskalací vojenského napětí, špionáží, závody ve zbrojení, vojensko-ekonomickou pomocí problematickým, většinou zaostalým státům, rivalitou v technické vyspělosti, kosmickými závody a propagandou.²⁴

1.2 Marshallův plán

Marshallův plán, oficiálně nazývaný Program pro obnovu Evropy (angl. European Recovery Program), který vycházel z výše popsané Trumanovy doktríny, byl představen americkým ministrem zahraničí G. Marshalllem na Harvardské univerzitě dne 5. června 1947.²⁵ Čornej a kol. (1997) uvádějí, že Marshallův plán byl koncipován jako „tažení proti hladu, bídě, zoufalství a chaosu“.²⁶ Cílem bylo poskytnout finanční a hospodářskou pomoc válkou zničené Evropě. Dle Cihelkové (2003) svědčí to, že podpora byla deklarována celé Evropě, jednak o strategickém zájmu USA posílit soudržnost západní Evropy proti nebezpečí formujícího se sovětského bloku a jednak o rozpoznání

²² EICHLER, Jan. Mezinárodní kontext Marshallova plánu. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 31 – 54. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 48 – 49.

²³ FLEMING, Denna F. *Americká politika a studená válka*. Překlad Jan Wannier. Praha: SPN, 1971. 254 s. ISBN nevedeno. s. 90.

²⁴ KOPECKÝ, Ladislav. *Public relations: Dějiny – teorie – praxe*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 240 s. ISBN 978-80-247-4229-8. s. 72 – 73.

²⁵ NIKL, Miroslav. *Vztah USA k západoevropské integraci*. Praha: Academia, 1969. 194 s. ISBN nevedeno. s. 90.

²⁶ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace*. 1. 2., dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 247.

ekonomického potenciálu regionální spolupráce a její podpory.²⁷ Právě pohnutky, které vedly k vytvoření Marshallova plánu, jsou předmětem diskuzí mnoha odborníků již od veřejného formulování záměru vlády USA tak učinit v polovině roku 1947. Důvod rozhodně nebyl jediný, jednalo o kombinaci velkého množství různých přístupů k cele problematice.²⁸ Michálek (2007) uvádí, že Marshallův plán v prvé řadě sledoval cíle USA a to vnitřní i vnější, geostrategické, ekonomické i politické, přičemž žádný z nich není možné chápat a vysvětlovat izolovaně.²⁹ Dle Tajovského (2007) lze Marshallův plán označit za součást hospodářské politiky USA, jejímž cílem bylo předejít výpadku zahraniční komponenty agregátní poptávky a tím i opakování poválečné recese z let 1920 – 1921. Dle autora nicméně celý projekt zcela jistě nebyl prost jisté míry velkorysosti a altruismu ze strany USA a stejně tak byl i jedním z přímých a přiznaných nástrojů v boji proti přímému ohrožení některých západoevropských zemí infiltrací komunistické ideologie.³⁰

Názory na Marshallův plán se do značné míry různily. USA jej prezentovaly jako humanitárně-politickou akci, která měla pomoci válkou zdevastované Evropě, SSSR a jeho spojenci v něm spatřovali snahu izolovat SSSR a současně ho připravit o podíl na vítězství v 2. světové válce, tj. o mocenskou sféru vlivu ve východní a střední Evropě. Funkcionář KSČ Miloš Jakeš toto období ve své knize *Dva roky generálním tajemníkem* charakterizuje takto: „*Šlo o velice složité období, kdy se brzy po válce rozpadla protihitlerovská koalice, a ze spojenců se stali protivníci. Západ začal provádět politiku zatlačování socialismu, mimo jiné i cestou Marshallova plánu, vyloučením komunistických stran z vlád Francie, Itálie, s cílem upevnit kapitalismus na Západě, včetně Německa. Současně Západ vyhlásil socialismu*

²⁷ CIHELKOVÁ, Eva. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. 709 s. ISBN 80-717-9804-5. s. 142.

²⁸ TAJOVSKÝ, Ladislav: Marshallův plán – pokračování Trumanovy doktríny. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 99 – 136. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 99.

²⁹ MICHÁLEK, Slavomír: Postoj USA k odmítnutí Marshallova plánu v ČSR. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 55 – 84. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 55.

³⁰ TAJOVSKÝ, Ladislav: Marshallův plán – pokračování Trumanovy doktríny. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 99 – 136. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 99.

studanou válku, spojenou s hospodářskou blokadou, zbrojením a podvratnou činností v zemích usilujících o nový společenský řád.“³¹

Po představení Marshallova plánu se zástupci evropských zemí dne 23. června 1947 setkali v Paříži, aby prostudovali jeho teze. Pařížská konference měla za úkol stanovit velikost nabízené pomoci a vytvořit stálou organizaci, ve které by evropské státy spolupracovaly na své ekonomické obnově – Baldwin a Wyplosz (2008) v této souvislosti hovoří o v poválečném období pociťované potřebě těsnější integrace evropských národů s cílem zabránit destruktivnímu nacionalismu, který je považován za jednu z hlavních příčin válečných konfliktů.³²

Koncem roku 1947 přijalo Marshallův plán 17 evropských zemí – Francie, Itálie, Velká Británie, Belgie, Finsko, Nizozemsko, Lucembursko, Norsko, Irsko, Island, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko a Svobodné území Terst³³. SSSR a země střední a východní Evropy se konference v Paříži nakonec nezúčastnily a Marshallův plán nepřijaly. Dle Fullbrook (2010) byla hlavním důvodem pro odmítnutí Marshallova plánu SSSR skutečnost, že byl postaven na volném trhu a ne na státě kontrolovaném a centrálně řízeném ekonomickém systému. Stalin označil plán za „pokus amerického imperialismu o vměšování do vnitřních záležitostí suverénních států“ a rozhodl tak o jeho osudu na východ od železné opony. Některé země (Československo, Polsko, Finsko) sice v jednáních pokračovaly i navzdory sovětskému vetu, což svědčí o tom, že proces sovětizace východní

³¹ JAKEŠ, Miloš. *Dva roky generálním tajemníkem*. 1. vyd. Praha: Regulus, 1996. 137 s. Edice Dokumenty (Nakladatelství Regulus). ISBN 80-901-5642-8. s. 134.

³² BALDWIN, Richard E. a Charles WYPLOSZ. *Ekonomie evropské integrace*. 2. vyd. Překlad Stanislav Šaroch a Dana Viktorová (eds.). Praha: Grada, 2008, 478 s. ISBN 978-80-247-1807-1. s. 32 – 33.

³³ Svobodné území Terst bylo městským státem zřízeným Radou bezpečnosti OSN a spravovaným vojenským guvernérem velícím mírovým jednotkám, které zde byly umístěny. Stát byl ustanoven 15. září 1947 protokolem Pařížské mírové smlouvy s Itálií s cílem urovnat spory mezi Itálií a Jugoslávií, které si toto území nárokovaly kvůli jeho strategickému významu pro obchod se střední Evropou a zabezpečit etnicky a kulturně smíšené obyvatelstvo v neutrální zemi. Stát byl oficiálně zrušen v roce 1975 (v roce 1954 si jej mezi sebou rozdělily Itálie s Jugoslávií).

Evropy nebyl v této době ještě zcela dokončen, nakonec však i ony musely sovětskému tlaku ustoupit a na svou účast rezignovat.³⁴

Marshallův plán trval tři roky (1948 – 1951) a představoval největší zahraniční investici své doby. Celková suma výdajů USA na Marshallův plán i ostatní plány a úvěrové programy, které byly v činnosti v době Marshallova plánu, tvořila od 1. dubna 1948 do 30. června 1952 13,3 mld. USD.³⁵ Dle Holmana (2011) to nicméně nebyly americké peníze, co umožnilo poválečnou rekonstrukci Evropy, ale dovoz amerického kapitálu, který měl podobu dovozu zboží. Dolary, které evropské státy v rámci Marshallova plánu obdržely (ať již ve formě darů nebo půjček), totiž vesměs použily k nákupu amerického zboží a byly to schodky bilancí zboží a služeb s USA, které jim pomohly obnovit průmysl a znovu zahájit hospodářský růst.³⁶

Eichler (2007) uvádí, že Marshallův plán je celkově hodnocen velice kladně – jeho přínos pro obnovu válkou poničené Evropy je všeobecně uznáván a oceňován. „*Marshallův plán důsledně naplnil své negativní i pozitivní poslání. Především postavil velmi účinnou hráz proti hladu, bídě, zoufalství a chaosu. Právě díky tomuto plánu všude v Evropě vzrostla výroba, posílilo se národní hospodářství zemí, které jej přijaly, oživil se ekonomický růst a nastal příznivý vývoj na poli investičním. Vytvořily se pevné hospodářské, sociální a politické podmínky pro fungování svobodných institucí.*“³⁷ Nejvýznamnější výhrady vůči Marshallovu plánu jsou dvě. První výhrada říká, že Marshallův plán nepomohl celé Evropě, ale pouze její části. Druhá výhrada se pak vztahuje k načasování plánu, konkrétně k jeho spojitosti s Trumanovou doktrínou.³⁸ D. F. Fleming (1971) k tomuto uvádí, že kdyby byl

³⁴ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace. 1. 2.*, dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 247.

³⁵ NIKL, Miroslav. *Vztah USA k západoevropské integraci*. Praha: Academia, 1969. 194 s. ISBN neuvedeno. s. 90.

³⁶ HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. Beckovy ekonomické učebnice. 696 s. ISBN 978-80-7400-006-5. s. 588.

³⁷ EICHLER, Jan. Mezinárodní kontext Marshallova plánu. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 31 – 54. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 50.

³⁸ EICHLER, Jan. Mezinárodní kontext Marshallova plánu. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 31 – 54. ISBN 978-80-86547-72-5. s. 50.

Marshallův plán vydán před Trumanovou doktrínou, nebo ještě lépe namísto ní, mohlo se studené válce předejít.³⁹

1.3 Vznik RVHP: její cíle a struktura

RVHP byla mnohostranná mezinárodní ekonomická organizace socialistických států, která byla založena začátkem roku 1949 v Moskvě na poradě představitelů komunistických a dělnických stran. Za den založení RVHP je označován 8. leden, závěrečný den jednání, komuniké o ustavení RVHP bylo uveřejněno dne 23. ledna Tiskovou agenturou SSSR (dále jen „TASS“) a 25. ledna tiskovými agenturami ostatních členských států RVHP.⁴⁰ Koncem ledna roku 1949 byla dohoda o vytvoření RVHP podepsána 6 zakládajícími státy: Bulharskou lidovou republikou (dále jen „BLR“), Československou republikou (dále jen „ČSR“), Maďarskou lidovou republikou (dále jen „MLR“), Polskou lidovou republikou (dále jen „PLR“), Rumunskou socialistickou republikou (dále jen „RSR“) a SSSR. V roce 1949 podepsala dohodu Albánská lidová republika, která však pod čínským vlivem v roce 1961 z RVHP vystoupila. Dalšími členskými státy RVHP se staly v roce 1950 Německá demokratická republika (dále jen „NDR“), v roce 1962 Mongolská lidová republika (dále jen „MoLR“), v roce 1972 Kuba a v roce 1978 Vietnamská socialistická republika (dále jen „VSR“).⁴¹ Dle Šimka (2010) ovšem bylo toto další rozšiřování spíše kontraproduktivní. Mongolsko, Kuba a Vietnam byly totiž státy s nízkou ekonomickou úrovní a jejich přistoupení bylo ryze politickým krokem.⁴²

RVHP měla uzavřené dohody o spolupráci i s nečlenskými státy – Socialistickou federativní republikou Jugoslávií, Finskem, Irákem, Mexikem a Nikaraguou. Z pozorovatelů lze jmenovat Angolu, Korejskou lidově demokratickou republiku (dále jen „KDR“), Laos a Etiopii. RVHP byla organizací otevřenou, za její členy tedy mohly být přijaty i další státy, které se

³⁹ FLEMING, Denna F. *Americká politika a studená válka*. Překlad Jan Wanner. Praha: SPN, 1971. 254 s. ISBN neuvedeno. s. 92.

⁴⁰ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 13.

⁴¹ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 67.

⁴² ŠIMEK, Robert. RVHP: Východ sobě. *Profit*, 2010, roč. 21, č.50, s. 58-59. ISSN 1212-3498.

ztotožnily s jejími zásadami a cíli.⁴³ Jádrem celého společenství zemí RVHP byl od počátku SSSR, který měl největší ekonomický potenciál a zároveň i nejbohatší zkušenosti z výstavby socialismu.⁴⁴

Z literatury vyplývá, že tato organizace vznikla především z důvodů ekonomických. Dle Fojtíkové (2009) byla hlavním motivem integrace likvidace následků a škod způsobených válkou v členských státech RVHP a prohloubení ekonomické spolupráce v oblasti obchodní výměny, výrobní sféře, investiční výstavbě a vědeckotechnické sféře.⁴⁵ Důležitou roli však nepochybně hrály i faktory politické – např. Lehár (1989) uvádí, že se jednalo o reakci na diskriminační opatření ze strany západních států přijatá v důsledku uplatňování politiky zadržování komunismu.⁴⁶ Opomenout však nelze ani jiný zjevný cíl a to působit proti druhému bloku. Další cíl této integrace uvádí Cihelková (2009) – jedná se o kontrolu členských států a účinné intervenování v rámci celého bloku.⁴⁷

Činnost RVHP byla regulována řadou aktů a norem. Základním právním dokumentem, upravujícím poslání, cíle a zásady RVHP a právní a organizačně institucionální základy její činnosti byl však tzv. *Statut RVHP* (dále jen „Statut“), který byl schválen dne 14. prosince 1959 na XII. zasedání RVHP a v platnost vstoupil po ratifikaci všemi signatáři dne 13. dubna 1960. Před jeho přijetím se činnost RVHP řídila ustanoveními schválenými na I. zasedání RVHP. Předmětná ustanovení navazovala na zásady uvedené v komuniké o ustavení RVHP.⁴⁸ Statut byl tvořen 18 články, ve kterých jsou upraveny cíle a zásady RVHP, podmínky členství, působnost a oprávnění RVHP, struktura a kompetence jednotlivých orgánů RVHP, vztahy RVHP

⁴³ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 67.

⁴⁴ OLŠOVSKÝ, Rudolf, Václav PRŮCHA a Zora URBANOVÁ. *Stručné dějiny světového hospodářství*. Praha: SPN, 1978. 534 s. ISBN neuvedeno. s. 464.

⁴⁵ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 70.

⁴⁶ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 12 – 13.

⁴⁷ CIHELKOVÁ, Eva. *Světová ekonomika: obecné trendy rozvoje*. Praha: C. H. Beck, 2009. 273 s. ISBN 978-80-7400-155-0. s. 168.

⁴⁸ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 13 – 14.

k jiným zemím, styky s mezinárodními organizacemi, finanční záležitosti aj.⁴⁹ Druhým významným právním dokumentem, na který odkazuje Statut ve svém čl. XIV, je *Úmluva o právní způsobilosti, výsadách a imunitě RVHP* (dále jen „Úmluva“), která určuje právní status RVHP, jejích orgánů, funkcionářů a zástupců na území členských států RVHP.⁵⁰

Cíl a zásady RVHP jsou uvedeny v čl. I Statutu RVHP. „*Cílem Rady vzájemné hospodářské pomoci je sjednocováním a koordinací úsilí členských států Rady přispívat k dalšímu prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoji socialistické ekonomické integrace, k plánovitému rozvoji národního hospodářství a urychlení hospodářského a technického rozvoje těchto států, ke zvýšení úrovně industrializace zemí s méně rozvinutým průmyslem, k nepřetržitému růstu produktivity práce, k postupnému sbližování a vyrovnávání úrovně ekonomického rozvoje a k neustálému zvyšování životní úrovně lidu členských států Rady.*“⁵¹

RVHP se ve své činnosti řídila několika zásadami:

- zásadou rovnosti stran (každý členský stát disponoval jedním hlasem);
- zásadou národní svrchovanosti a nevměšování se do vnitřních záležitostí jiných zemí;
- zásadou poskytování vzájemných výhod;
- zásadou dobrovolnosti a ekonomické zainteresovanosti (členské státy se nemusely účastnit realizace všech záměrů, ale jen těch, na kterých byly ekonomicky zainteresovány);
- zásadou soudružské výpomoci.⁵²

Nejvyšším orgánem RVHP bylo Zasedání Rady tvořené delegacemi stanovenými vládami členských států. Dalšími řídicími orgány RVHP byly:

⁴⁹ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 129 – 139.

⁵⁰ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 16.

⁵¹ LEHÁR, Bohumil (ed.). *Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983)*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984. 197 s. ISBN neuvedeno. s. 129 – 130.

⁵² FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 68.

výkonný výbor (náměstkové předsedů vlád), který řídil realizaci úkolů Rady; výbory pro plánování, vědeckotechnickou spolupráci a materiálně technické zásobování (delegace vedené představiteli příslušných ústředních orgánů); stálé komise, které byly zřizovány pro jednotlivá odvětví (delegace vedené ministry příslušných odvětví). Hospodářsko administrativním orgánem byl Sekretariát sídlící v Moskvě. V rámci RVHP nebo ve spolupráci s RVHP působily některé mezinárodní organizace členských států, např. Institut RVHP pro normalizaci a Mezinárodní ústav ekonomických problémů světové socialistické soustavy. Jednotlivé orgány a instituce RVHP se postupně vytvářely tak, jak se rozvíjela a prohlubovala činnost RVHP.⁵³ Podrobná struktura orgánů RVHP je uvedena v příloze 1.

Zpočátku byla spolupráce členských států RVHP zaměřena na utváření ekonomických a organizačních základů budoucích činností. Těžiště činnosti orgánů RVHP a spolupráce členských států spočívalo v přeorientaci a rozšiřování vzájemných zahraničně obchodních styků a v rozvíjení vědeckotechnické spolupráce.⁵⁴ Fojtíková (2009) klade důraz především na rozvoj zahraničního obchodu (v té době realizovaného především na základě bilaterálních dohod), který měl členským státům RVHP nahradit přístup na trh vyspělých západních zemí, které byl pro ně kvůli diskriminačním opatřením přijatým v souladu s politikou zadržování komunismu uzavřen. Význam spolupráce na vědeckotechnické úrovni spočíval především v tom, že umožňovala hospodářsky méně vyspělým členským zemím bezplatně získávat zkušenosti, technickou dokumentaci, licence apod.⁵⁵ Od poloviny 50. let 20. století se těžiště činnosti RVHP začalo přesouvat do sféry výrobní a členské státy a orgány RVHP se začaly orientovat na mnohostrannou koordinaci národohospodářských plánů a na bezprostřední výrobní spolupráci, především

⁵³ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 68.

⁵⁴ LEHÁR, Bohumil (ed.). *Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983)*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 197 s. ISBN neuvedeno. s. 5.

⁵⁵ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 70.

na mezinárodní specializaci a kooperaci výroby v některých důležitých odvětvích národního hospodářství.⁵⁶

1.4 Západoevropská vs. východoevropská ekonomická integrace

Pohnutky, které vedly země západní Evropy k integraci, byly podobné jako v případě východního bloku, tzn. rychlejší obnova válkou zničeného hospodářství a bipolární konfrontace. Na rozdíl od východního bloku zde však byla před centrálně řízeným plánovitým hospodářstvím preferována vzájemná koordinace ekonomických programů zúčastněných zemí a postupný přechod od spolupráce k hospodářské integraci. Integrační snahy byly zahájeny přijetím Marshallova plánu, který jako jednu z podmínek čerpání podpory stanovil vytvoření stálé organizace, ve které by evropské státy spolupracovaly na své ekonomické obnově. Výsledkem byl vznik Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (Organization for European Economic Cooperation, OEEC).⁵⁷ Protože pro první poválečné integrační snahy byla charakteristická převaha národních zájmů nad nadnárodními, byl charakter této organizace pouze mezivládní. Dohodu o založení OEEC podepsalo 17 západoevropských států – Belgie, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Svobodné území Terst, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Velká Británie. USA a Kanada měly status přidružených členů (bez práva hlasování). SRN se stala plnoprávným členem OEEC po svém vzniku v roce 1949, Španělsko přistoupilo⁵⁸ v červenci roku 1950. OEEC, měla společně s Úřadem pro americkou hospodářskou spolupráci, který pro tento účel zřídila americká strana koordinovat a administrativně zajišťovat realizaci Programu pro obnovu Evropy. Její činnost se ale brzy rozšířila na další oblasti – po ukončení podpory západoevropských zemí v rámci Marshallova plánu byl program OEEC modifikován a hlavní důraz byl položen na

⁵⁶ LEHÁR, Bohumil (ed.). *Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983)*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 197 s. ISBN neuvedeno. s. 5.

⁵⁷ ZAHRADNÍK, Petr. *Vstup do Evropské unie: přínosy a náklady konvergence*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN 80-717-9472-4. s. 22.

⁵⁸ ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace 1. 2.*, dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3. s. 247 – 248.

liberalizaci zahraničního obchodu mezi členskými státy a obnovení konvertibility jejich měn.⁵⁹ V roce 1961 se OEEC transformovala v OECD, aby byla akcentována změna náplně i cílů organizace. Cílem OECD se stalo dosažení udržitelného ekonomického růstu a zaměstnanosti, zvýšení životních standardů při současném uchování finanční stability a podpora rozvoje světové ekonomiky prostřednictvím liberalizace mezinárodního obchodu, investic a financí.⁶⁰

Tabulka 2 Hospodářský růst v západní Evropě a růst exportu zboží

Stát	Roční růst HDP (v %)	Roční růst exportu zboží (v %)
Německo (západní)	7,8	19,7
Itálie	5,0	9,2
Nizozemsko	4,3	11,7
Velká Británie	2,0	1,8
Francie	4,4	3,8

Zdroj: vlastní konstrukce dle Baldwin a Wyplosz (2008, s.34)

Z nejvýznamnějších přínosů OEEC lze jmenovat znovunastartování ekonomického rozvoje členských států (viz tabulka 2, 3), zlepšení vnitřního evropského systému plateb díky založení Evropské platební unie (European Payments Union, EPU)⁶¹ a redukci vnitřních překážek evropského obchodu.⁶² Základem obchodní liberalizace se měla stát Mezinárodní obchodní organizace, o jejímž založení bylo jednáno koncem roku 1947 na konferenci v Havaně, protože však tato organizace vytvořena nebyla, nabyla charakteru stálé mezinárodní organizace *Všeobecná dohoda o clech a obchodu* (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT), původně zamýšlená jako dohoda dočasná, která byla podepsána v rámci činnosti přípravného výboru havanské

⁵⁹ CIHELKOVÁ, Eva. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. 709 s. ISBN 80-717-9804-5. s. 142.

⁶⁰ KALÍNSKÁ, Emilie a kol. *Mezinárodní obchod v 21. století*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 232 s. ISBN 978-80-247-7513-5. s. 200.

⁶¹ EPU byla založena roku 1950 z podnětu USA, které jejím prostřednictvím usilovaly o zavedení volné směnitelnosti západoevropských měn, odstranění nerovnováhy platebních bilancí a oživení obchodování mezi zúčastněnými evropskými zeměmi poskytováním úvěrů.

⁶² BALDWIN, Richard E. a Charles WYPLOSZ. *Ekonomie evropské integrace*. 2. vyd. Překlad Stanislav Šaroch a Dana Viktorová (eds.). Praha: Grada, 2008, 478 s. ISBN 978-80-247-1807-1. s. 34 – 35.

konference dne 30. října 1947. Cílem GATT bylo napomáhat neomezenému rozvoji mezinárodního obchodu.⁶³

Tabulka 3 Poválečná obnova

Stát	Rok, kdy HDP dosáhlo předválečné úrovně ¹	Tempo růstu HDP v období dohánění předválečné úrovně (v %)
Rakousko	1951	15,2
Belgie	1948	6,0
Dánsko	1946	13,5
Finsko	1945	-
Francie	1949	19,0
Německo	1951	13,5
Itálie	1950	11,2
Nizozemsko	1947	39,8
Norsko	1946	9,7

¹ Vzhledem k nejvyšší dosažené úrovni HDP daného státu do roku 1939.

Zdroj: vlastní konstrukce dle Baldwin a Wyplosz (2008, s.38)

Západní Evropa vytvářela integrační uskupení i za účelem zajištění vlastní bezpečnosti. Komplikovaná jednání mezi evropskými státy a USA o vzájemných bezpečnostních strukturách byla završena v roce 1948 v Bruselu. Od Bruselského paktu pak už byl jen krůček k podpisu Washingtonské smlouvy dne 4. dubna 1949, která byla základem pro vznik Organizace Severoatlantického paktu (North Atlantic Treaty Organization, NATO) jako obranné aliance, která politicky sjednotila všechny země tzv. Atlantického společenství (de facto členské státy OEEC). NATO vzniklo jako reflexe na stále sílící hrozbu sovětského bloku a podobně jako v případě OEEC i zde představovaly klíčového hráče USA – NATO bylo zárukou americké vojenské přítomnosti při obraně Evropy.⁶⁴

Na politické úrovni byla prvním významným západoevropským uskupením Rada Evropy. Rada Evropy vznikla dne 5. května 1949 podpisem

⁶³ CIHELKOVÁ, Eva. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. 709 s. ISBN 80-717-9804-5. s. 143.

⁶⁴ CIHELKOVÁ, Eva. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. 709 s. ISBN 80-717-9804-5. s. 143.

zakládací listiny označované jako tzv. *Londýnská dohoda*. Jedná se o mezivládní organizaci evropských zemí, jejímž hlavním úkolem je vytvořit užší spojení mezi jejími členy na ochranu a podporu ideálů a zásad, které představují společné dědictví, stejně jako podporovat hospodářský a sociální pokrok. Členský stát musí být státem právním, který uznává lidská práva a svobody a uplatňuje demokratické principy. Jedním z počátečních úspěchů Rady Evropy bylo přijetí Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Aby občané mohli uplatňovat svá práva podle této úmluvy, ustavila Rada Evropy v roce 1960 Evropský soud pro lidská práva.⁶⁵ Průlom v oblasti politické integrace je spojován se jménem komisaře francouzské vlády pro plánování J. Monneta, který byl zastáncem názoru, že evropský sjednocovací proces může uspět jen prostřednictvím postupných kroků, které budou vyhovovat okamžité politické atmosféře. Na tomto základě vzniklo v roce 1951 Evropské společenství uhlí a oceli (dále jen „ESUO“), první uskupení nadnárodního charakteru. V roce 1957 pak byly podepsány tzv. Římské smlouvy, které daly vzniknout Evropskému hospodářskému společenství (dále jen „EHS“) a Evropskému společenství pro atomovou energii (European Atomic Energy Community, EURATOM).⁶⁶

⁶⁵ KÖNIG, Petr a Lubor LACINA. *Učebnice evropské integrace*. 2., aktualiz. vyd. Brno: Barrister, 2007, 404 s. ISBN 978-807-3640-446. s. 136.

⁶⁶ CIHELKOVÁ, Eva. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. 709 s. ISBN 80-717-9804-5. s. 144.

2. Vývoj ekonomické a politické spolupráce zemí RVHP

2.1 Spolupráce zemí RVHP v 60. letech 20. stol.

Na začátku 60. let 20. století již byla plně rozvinuta koordinace hospodářských plánů členských zemí RVHP. Z nástrojů, jimiž RVHP tuto koordinaci zajišťovala, lze jmenovat zavedení jednotného systému statistiky, používání srovnatelných národohospodářských ukazatelů a materiálových bilancí. Dále se zdokonalovala struktura RVHP – byl zakládány nové komise (komise statistická, komise pro normalizaci, komise pro devizové a finanční otázky, komise pro vědeckou a technickou spolupráci).⁶⁷

Významným počinem bylo založení Mezinárodní banky hospodářské spolupráce (dále jen „MBHS“), mezistátní vládní organizace, která zahájila činnost po podpisu Dohody o zřízení MBHS v roce 1964. Signatáři této dohody byly ČSSR, SSR, BLR, MLR, NDR, PLR, MoLR a RSR, později přistoupila Kuba (1974) a VSR (1977).⁶⁸

Clem MBHS bylo zajistit mnohostranné zúčtování vzájemných dodávek zboží a služeb mezi státy RVHP. Do vytvoření systému mnohostranného zúčtování v kolektivní socialistické měně, tzv. převoditelných rublech, se převážná část vzájemného zúčtování mezi zeměmi RVHP realizovala na základě dvoustranného clearingů, což socialistickým zemím umožňovalo rozvíjet vzájemné ekonomické vztahy bez používání volně směnitelných měn a chránit je tak od měnových krizí ve vyspělých státech. Mnohostranný systém se však jevil jako výhodnější, protože byl založen na principu mnohostranného bilancování vzájemných dodávek a plateb a počítalo se i s možností kompenzace krátkodobých platebních deficitů pomocí uplatnění mnohostranného úvěrování.⁶⁹

⁶⁷ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 71.

⁶⁸ ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. 1. vyd. Grada, 2013, 364 s. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-4694-4. s. 326.

⁶⁹ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 77.

Mezi hlavní realizační sféry činnosti RVHP v 60. letech 20. století patřil:

- vzájemný zahraniční obchod;
- technická pomoc a vědeckotechnická spolupráce;
- spolupráce v investiční činnosti;
- mezinárodní specializace a kooperace výroby.⁷⁰

Vzájemný zahraniční obchod byl hlavní sférou činnosti RVHP. Již na II. zasedání RVHP v srpnu 1949 bylo členskými státy doporučeno rozšířit vzájemné zahraničně obchodní styky a uzavírat obchodní smlouvy na období 5 až 6-letých národohospodářských plánů, aby byla zajištěna plánovitost dodávek, stabilní odbyt výrobků a racionálněji využít výrobní potenciál jednotlivých zemí. Celkový obrat zahraničního obchodu členských států RVHP se v letech 1950 – 1970 několikanásobně zvýšil ze 7,4 miliardy na 55,1 miliardy rublů, z toho obrat jejich vzájemné výměny ze 4,5 miliardy na 33,5 miliardy rublů. Z celkového zahraničního obchodu členských států připadalo cca šest desetin na jejich vzájemnou výměnu zboží.⁷¹

Tabulka 4 Komoditní struktura vývozu členských zemí RVHP v letech 1960 – 1970

Komodity	BLR	MLR	NDR	PLR	RSR	SSSR	ČSSR
Stroje a zařízení							
- 1960	12,9	38,6	49,0	28,3	16,7	20,7	45,7
- 1970	29,0	32,6	51,7	38,5	22,8	21,5	50,4
Paliva, minerální suroviny a kovy							
- 1960	9,2	12,8	15,7	34,0	36,9	37,6	19,1
- 1970	8,1	14,4	10,1	23,9	22,7	38,2	18,6
Potraviny (vč. suroviny)							
- 1960	56,4	27,4	5,9	23,0	35,9	27,3	10,4
- 1970	43,4	26,7	7,4	15,9	26,8	19,5	7,3
Spotřební zboží							
- 1960	17,9	17,8	15,1	10,1	5,8	2,9	20,4
- 1970	14,7	21,3	20,2	16,1	18,1	2,7	16,6

Zdroj: vlastní konstrukce dle Fojtíková (2009, s.82)

⁷⁰ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 50.

⁷¹ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 51.

Tabulka 5 Komoditní struktura dovozu členských zemí RVHP v letech 1960 – 1970

Komodity	BLR	MLR	NDR	PLR	RSR	SSSR	ČSSR
Stroje a zařízení							
- 1960	43,9	28,5	12,7	27,1	33,6	31,0	21,7
- 1970	40,6	30,9	34,2	36,2	40,3	35,5	33,4
Paliva, minerální suroviny a kovy							
- 1960	24,3	27,7	38,3	25,3	34,3	20,0	27,9
- 1970	29,1	23,6	27,6	26,6	30,4	11,8	23,5
Potraviny (vč. suroviny)							
- 1960	16,7	29,2	39,2	33,9	18,1	23,7	37,1
- 1970	15,9	24,4	28,1	21,4	15,4	24,8	24,1
Spotřební zboží							
- 1960	7,6	5,1	5,3	5,5	5,2	16,9	3,4
- 1970	5,7	7,7	4,5	6,4	5,5	18,3	8,5

Zdroj: vlastní konstrukce dle Fojtíková (2009, s.82)

Fojtíková (2009) uvádí, že vzájemnými dodávkami uspokojovaly členské země RVHP hlavní část svých potřeb: dovoz strojů a zařízení přibližně ze 75 %, černého uhlí a koksu z 98 %, hnědého uhlí a hnědouhelných briket na 100 %, ropy a ropných produktů z 96 %, apod.⁷² Rozhodující úlohu v zahraničním obchodě hrál SSSR, který zásoboval ostatní státy palivy, surovinami, stroji a zařízeními pro klíčová průmyslová odvětví, potravinami a dalším zbožím. Druhým nejvýznamnějším dodavatelem byla ČSSR, která zásobovala ostatní státy investičními celky zařízení pro energetiku, pro hutní a chemický průmysl. Obráběcí, textilní a potravinářské stroje, dopravní zařízení, nákladní automobily, autobusy, chemikálie aj. Významnými dodavateli byly rovněž NDR (investiční celky zařízení pro briketárny, doly, válcovny, slévárny, drátovny, zařízení pro chemický průmysl, textilní, kovoobráběcí a jiné stroje, bagry, nákladní automobily, měřicí přístroje aj.), RSR (ropné produkty, produkty dřevařského průmyslu, potraviny, zařízení pro petrochemický průmysl, nákladní vagóny aj.), MLR (výrobky dopravního

⁷² FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 71.

strojírenství a elektroniky, bauxit, tkaniny, zemědělské produkty) a PLR (černé uhlí, koks, zinek, neželezné kovy, strojírenské výrobky, textilní výrobky aj.).⁷³ Komoditní strukturu vozu a vývozu členských zemí RVHP v 60. letech 20. století ukazují tabulky 1 a 2.

Další významnou sférou činnosti RVHP byla technická pomoc a vědeckotechnická spolupráce, která neustále nabývala na významu. Také základy této činnosti byly položeny na II. zasedání RVHP, kdy bylo členským státům doporučeno prohloubit vzájemnou vědeckotechnickou pomoc a uzavírat dohody o vědeckotechnické spolupráci. Na základě těchto dohod se rozvinula mezistátní vědeckotechnická pomoc ve formě výměně technické spolupráce, licencí a vynálezů, technických poznatků a výrobních zkušeností a pomoc při montáži a uvádění strojů. Rozšiřovala se výměna vědců, techniků a jiných kvalifikovaných kádrů. Jednotlivé členské státy si poskytovaly vzájemnou vědeckotechnickou pomoc v různých odvětvích, oborech a druzích výroby – SSSR v energetice, těžebním průmyslu a hutnictví, ČSSR ve strojírenství a chemickém průmyslu, MLR ve slaboproudé elektrotechnice, výrobě hliníku a lehkém průmyslu, NDR ve stavbě lodí, strojírenském a chemickém průmyslu, PLR v uhelném průmyslu a hutnictví, RSR v petrochemickém průmyslu a BLR v potravinářském průmyslu a jiných odvětvích.⁷⁴

Spolupráce v investiční činnosti přispívala ke koordinaci investic v oblastech společného zájmu, zejména při výstavbě hospodářských objektů a kapacit a při využívání přírodních, materiálních, finančních a jiných zdrojů. Z významných projektů realizovaných v 60. letech 20. století lze jmenovat výstavbu Kingisepských fosforečných dolů za úvěrové účasti ČSSR, BLR, MLR a PLR v roce 1963, výstavbu kombinátu na výrobu celulózy v Rumunsku za účasti ČSSR, NDR a PLR v roce 1965 aj. Největšími společnými investičními akcemi tohoto období jsou výstavba ropovodu Družba na přepravu ropy ze SSSR do ČSSR, MLR, PLR a NDR o celkové délce 4 412 km (na základě dohody z roku 1959), výstavba Propojené energetické soustavy

⁷³ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 52.

⁷⁴ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 54 - 55.

Mír, řízené Centrální dispečerskou organizací se sídlem v Praze (1962) a výstavba soustavy dálkových plynodůů na přepravu zemního plynu ze SSSR do členských států RVHP (od roku 1961).⁷⁵

Tabulka 6 Struktura zaměstnanosti podle hlavních odvětví národního hospodářství

	Rok	Sféra materiální výroby					Sféra nevýrobní
		Celkem	Prům. a staveb.	Zeměd. a les.	Doprava, spoje	Obchod, zásob., výkup	
BLR	1970	86,9	38,8	35,8	6,0	6,2	13,1
	1980	83,1	43,2	24,5	6,9	8,1	16,9
ČSSR	1970	82,2	47,3	18,5	6,8	9,0	17,8
	1980	80,1	47,8	14,2	6,6	10,6	19,9
MLR	1970	84,8	43,2	26,4	7,2	8,0	15,2
	1980	81,0	41,4	22,0	8,0	9,6	19,0
MoLR	1970	80,6	21,3	47,3	5,4	6,5	19,4
	1980	76,0	22,0	39,9	7,1	6,8	24,0
NDR	1970	81,2	49,6	13,0	7,4	10,8	18,8
	1980	80,6	50,9	10,5	7,5	10,7	19,4
PLR	1970	85,6	37,6	34,6	6,2	6,9	14,4
	1980	82,8	40,8	26,3	6,9	8,1	17,2
RSR	1970	89,8	30,8	49,3	4,8	4,3	10,2
	1980	87,6	43,8	29,8	7,1	6,0	12,4
SSSR	1970	79,6	37,9	25,4	8,2	7,2	20,4
	1980	76,9	38,5	20,2	9,1	8,0	23,1

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 146)

Stupňoval se rovněž význam specializace a kooperace výroby vybraných odvětví. V této oblasti se postupně uplatňovaly nové formy spolupráce při rozvíjení stabilních výrobních specializačních a kooperačních styků, při zvyšování ekonomické efektivity a technické úrovně a kvality výrobků a při organizování hromadné a velkosériové výroby pro potřeby především zainteresovaných členských států RVHP. Ve vnitroodvětvové specializaci a kooperaci nabyla největšího rozsahu spolupráce ve strojírenství, které se stalo základem technického rozvoje veškerého národního hospodářství. O

⁷⁵ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 56 – 57.

industrializaci svědčí např. změny ve struktuře zaměstnanosti v členských státech RVHP (viz tabulka 6). Rozvoj specializovaných strojírenských oborů byl sladěn s potřebami domácích průmyslových odvětví a oborů, které využívaly vlastní přírodní zdroje, nebo s úrovní rozvinutosti těchto oborů v jednotlivých členských státech RVHP. Např. výroba větších typů válcovacích stolic se soustředila v SSSR a ČSSR a menších typů v NDR a PLR, důlních zařízení pro těžbu uhlí v PLR, rypadel pro povrchovou těžbu uhlí v NDR a ČSSR, vrtných souprav a zařízení pro rafinérie nafty v SSSR a RSR, různých typů speciálních strojů pro výrobu ložisek v SSSR, ČSSR, PLR, NDR aj.⁷⁶

Mezinárodní specializace a kooperace členských států však kromě strojírenství pronikala i do dalších odvětví národního hospodářství, především do hutnictví, chemického průmyslu, spotřebního průmyslu a zemědělství. Kaplan (2002) uvádí, že v letech 1960 – 1961 byla značně posílena role zemědělství a to v důsledku snahy o dostižení a případně i předstižení soupeřů RVHP ve stupni životní úrovně. Tento posun se ve stupnici důležitosti v hospodářské politice prosazovalo především sovětské vedení zastupované N. Chruščovem. Ten vyzvedl mezinárodní význam vzestupu zemědělské výroby na setkání delegací, které se uskutečnilo ve dnech 2. – 3. února v Moskvě. Rozváděl zde význam zemědělství v ekonomické soutěži dvou systémů jakožto předpoklad pro dosažení nejvyššího stupně životní úrovně. Tuto tezi navíc obohatil i o další roli zemědělství – vzestup výroby umožní také jít se zemědělskými výrobky účinněji na světový trh. *„Socialistické země mají možnost úspěšně konkurovat ve vývozu zemědělských výrobků a ovlivňovat i politický vývoj v ostatních zemích; proto i na úseku zemědělství se musí bojovat o získání světového prvenství.“*⁷⁷

Lehár (1984) uvádí, že na konci 60. let 20. století dosáhly členské státy RVHP vysoké dynamiky a úrovně rozvoje výrobních sil. Ve výrobní a spotřební sféře nastaly hluboké strukturální změny a zformovala se mnohoodvětvová výrobní struktura. *„Zmírnění výchozích pronikavých rozdílů*

⁷⁶ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 57 – 59.

⁷⁷ KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957 – 1967*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 234 s. ISBN 80-246-0417-5. s. 61 – 62.

*v ekonomické úrovni členských států RVHP a postupné sblížení jejich národohospodářských struktur vytvářelo zároveň předpoklady pro další zdokonalování forem a metod spolupráce a pro intenzivnější zapojování členských států RVHP do mezinárodní socialistické dělby práce. Tím vznikly na konci 60. let podmínky pro přechod ke kvalitativně vyššímu stadiu spolupráce členských států RVHP – k mezinárodní socialistické ekonomické integraci.*⁷⁸

2.2 Spolupráce zemí RVHP v 70. letech 20. stol.

Čtyři hlavní realizační sféry činnosti RVHP, tzn. vzájemný zahraniční obchod, technická pomoc a vědeckotechnická spolupráce, spolupráce v investiční činnosti a mezinárodní specializace a kooperace výroby zůstaly zachovány i v 70. letech 20. století. Klíčovým dokumentem předurčujícím směřování RVHP v tomto období se stal Komplexní program z roku 1971, který vytyčoval základní směry a úkoly rozvoje spolupráce.⁷⁹ Dle Lehára (1989) Komplexní program zahrnoval v podstatě tři soubory integračních opatření: soubor systémových opatření, která měla být postupně realizována při koordinaci základních otázek hospodářské politiky, v plánovací činnosti, v mezinárodních organizacích socialistických států, v právní oblasti atd.; rozsáhlý soubor konkrétních integračních opatření, který měl být uskutečněn v jednotlivých odvětvích průmyslu (stavebnictví, zemědělství a potravinářský průmysl, doprava, stavebnictví a vodní hospodářství) a doplňující soubor institucionálních opatření, která se týkala činnosti RVHP. Po přijetí Komplexního programu začaly v systému hospodářské spolupráce a integrace probíhat kvalitativní změny. „*Díky společné hospodářské strategii se národní ekonomiky zapojovaly na vyšším stupni do mezinárodního hospodářského komplexu společenství států RVHP.*“⁸⁰

V 70. letech 20. století posilovala spolupráce vědeckotechnická, která se stávala stále více rozhodujícím činitelem hospodářské strategie členských

⁷⁸ LEHÁR, Bohumil (ed.). Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983). 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 197 s. ISBN neuvedeno. s. 6.

⁷⁹ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 71.

⁸⁰ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 64.

států RVHP při přechodu k intenzivnímu typu hospodářského růstu. Těžiště vzájemné vědeckotechnické spolupráce se během 70. 20. století začalo přesouvat ze sféry výměny vědeckotechnických výsledků do oblasti společného provádění vědeckotechnických výzkumů formou koordinace, kooperace a přímých vztahů mezi řešitelskými podniky.⁸¹ V 70. a 80. letech 20. století začalo být pro spolupráci členských zemí RVHP navíc charakteristické propojení oblasti mezinárodní specializace a kooperace výroby a vědeckotechnické spolupráce.

Tabulka 7 Vědeční pracovníci v členských státech RVHP (v tis. osob)

	1970	1980
BLR	12,8	22,6
ČSSR	37,9	59,9
MLR	23,7	38,5
PLR	39,6	70,0
SSSR	927,7	1 373,3

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehá (1984, s. 150)

Rozvoj vědeckotechnické spolupráce si lze demonstrovat např. na nárůstu počtu vědeckých pracovníků – viz tabulka 7.

Investiční spolupráce se v 70. letech 20. století stále více rozšiřovala z odvětví těžby, zpracování a dopravy paliv do zpracovatelských odvětví průmyslu. Ve srovnání se 60. lety 20. století se členské státy RVHP v tomto období více podílely na investičních akcích mimo svá území, především v SSSR.

Společná investiční výstavba se uskutečňovala ve dvou formách:

1. technickou a finanční pomocí při výstavbě průmyslových, dopravních a jiných objektů a kapacit na bázi mezivládních dlouhodobých účelových investičních úvěrů;

⁸¹ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 104 – 111.

2. společnou investiční výstavbou průmyslových, dopravních a jiných objektů, ať již bez mezistátního přesunu finančních, materiálních a pracovních zdrojů nebo s ním.⁸²

Společná investiční výstavba se uskutečňovala ve třech variantách – jako společná investiční výstavba na základě finančních, materiálních a pracovních zdrojů jednotlivých členských států RVHP bez mezistátního přesunu zdrojů, při níž každý zúčastněný stát vložil svůj díl investičních prostředků na vybudování části společného objektu na vlastním území, jako společná investiční výstavba průmyslových, dopravních a jiných objektů a kapacit na území jednoho ze zúčastněných členských států RVHP na základě mezistátního přesunu finančních, materiálních a pracovních zdrojů a jako činnost v rámci společných podniků, budovaných společně na území jednoho ze zúčastněných členských států RVHP. Jako příklad varianty první lze uvést výstavbu velkých petrochemických kombinátů včetně etylenovodů (ČSSR – NDR, SSSR – MLR, RSR – SFRJ), investiční výstavbu v oblasti dopravních spojů (rekonstrukce silnic Berlín – Moskva, Gdaňsk – Sofie, Moskva – Sofie) a stavbu vodního díla Gabčíkovo – Nagymaros. Jako příklad varianty druhé lze uvést vybudování tranzitního plynovodu SSSR – ČSSR – NDR, plynovodu SSSR – BLR a plynovodu a ropovodu SSSR – MLR a výstavbu Chmelnické jaderné elektrárny v SSSR o celkové kapacitě 4 000 MW a elektrického vedení o vysokém napětí 750 kV z této elektrárny do Rzeszówa na základě rámcové dohody zainteresovaných členských států RVHP z března roku 1979. Jako příklad varianty třetí lze uvést mongolsko-sovětský kombinát pro těžbu a zpracování měďnatomolybdenových rud Erdenet v MoLR založený v roce 1973, mongolsko-československý podnik Mongolčechoslovakmetall pro geologicko-průzkumné práce, těžbu a úpravu jednotlivých druhů nerostných surovin v MoLR založený v roce 1979, československo-maďarský společný hornický podnik Haldex/Ostrava založený v roce 1981 aj.⁸³ Celkový objem

⁸² LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 112.

⁸³ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 111 – 118.

investic do národního hospodářství v letech 1970 a 1980 v jednotlivých členských státech RVHP je uveden v tabulce 8.

Tabulka 8 Celkový objem investic do národního hospodářství (v mil. národní měny)

	Investice do nár. hospodářství celkem		Investice do sféry materiální výroby		Investice do nevýrobní sféry	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980
BLR	3 552	7 196	2 705	5 135	847	2 061
ČSSR	91 267	152 921	64 229	110 597	27 038	42 324
Kuba	800	2 669	686	2 174	114	495
MLR	101 380	212 696	75 022	142 554	26 358	69 142
MoLR	1 062	3 104	794	2 104	268	1 000
NDR	33 536	50 369	27 745	40 059	5 791	10 310
PLR	227 710	555 352	170 123	395 276	57 587	160 076
RSR	79 990	210 451	66 641	178 419	13 349	32 032
SSSR	80 671	133 500	56 120	99 186	24 551	34 314

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 147)

V souvislosti s investiční spoluprací je třeba zmínit založení Mezinárodní investiční banky (dále jen „MIB“) v roce 1970, která poskytovala dlouhodobé úvěry na výstavbu velkých investičních akcí, při kterých se sdružovalo více členských států RVHP.⁸⁴

V 70. letech 20. století docházelo i k dalšímu rozvoji specializace a kooperace výroby. Nejintenzivněji se kooperace a specializace rozvíjela ve strojírenském, elektrotechnickém a elektronickém komplexu. Nejvýznamnější mnohostranné smlouvy se týkaly výroby zařízení pro jaderné elektrárny, vysoce produktivních obráběcích a tvářecích strojů, automatických obráběcích linek, pružných výrobních systémů pro strojírenství, průmyslových robotů a manipulátorů, prostředků elektronické výpočetní techniky, mikroprocesorové techniky, unifikované součástkové základny elektroniky, zařízení pro povrchovou a hlubinnou těžbu a úpravu nerostů (rypadel, buldozerů, čelních nakladačů apod.), zařízení pro ropný a plynárenský průmysl, slévárenského, lisovacího a válcovacího zařízení, hydraulických, pneumatických a

⁸⁴ ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. 1. vyd. Grada, 2013. 364 s. ISBN 978-80-247-4694-4. s. 326.

elektrických pohonů, traktorů a strojů pro komplexní mechanizaci zemědělské výroby a pro potravinářský průmysl, technologických linek a zařízení pro spotřební průmysl, dopravních prostředků (nákladní automobily, osobní automobily, technické prostředky jednotného kontejnerového dopravního systému, prostředky pro skladovací a překládkové operace) aj. Celkový rozvoj spolupráce v této oblasti charakterizuje vzestup podílu vývozu specializovaných strojírenských výrobků na vzájemném strojírenském vývozu všech členských zemí RVHP (z 22 % v roce 1975 na 40 % v roce 1985).⁸⁵

Tabulka 9 Výroba elektrické energie (mil. kWh)

	1970	1980
BLR	19 513	34 835
ČSSR	45 163	70 732
Kuba	4 888	9 896
MLR	14 542	23 876
MoLR	548	1 635
NDR	67 650	98 808
PLR	64 532	121 877
RSR	35 088	67 486
SSSR	741 000	1 295 000

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 149)

Tabulka 10 Těžba paliv

	Kamenné uhlí - tis. t netto		Hnědé uhlí - tis. t netto		Ropa - tis. t		Zemní plyn - mil. m ³	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
BLR	397	268	28 854	29 899	-	-	474	190
ČSSR	28 195	28 201	82 298	94 890	203	93	1 204	643
Kuba	-	-	-	-	-	-	77	154
MLR	4 151	3 065	23 679	22 636	1 937	2 031	3 469	6 127
MoLR	85	392	1 915	3 985	-	-	-	-
NDR	1 049	-	261 482	258 097	-	-	-	-
PLR	140 101	193 121	32 766	36 866	424	329	4 975	5 958
RSR	6 402	8 060	14 129	27 103	13 377	11 511	23 990	33 337
SSSR	432 715	492 920	144 745	159 940	353 039	603 207	184 478	405 608

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 150)

⁸⁵ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 118 – 124.

Tabulka 11 Výroba některých druhů průmyslových výrobků

	Surové železo - tis. t		Ocel - tis. t		Cement - tis. t	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980
BLR	1 201	1 539	1 800	2 567	3 668	5 359
ČSSR	7 548	9 819	11 480	15 225	7 402	10 546
Kuba	-	-	140	304	742	2 831
MLR	1 828	2 223	3 108	3 763	2 771	4 660
NDR	1 994	2 458	5 053	7 308	7 984	12 440
PLR	6 984	11 510	11 795	19 485	12 180	18 428
RSR	4 210	9 012	6 517	13 175	8 127	14 607
SSSR	85 933	107 283	115 889	147 941	95 248	125 049

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 151)

Tabulka 12 Hrubá průmyslová výroba (1970 = 100)

	1970	1975	1980
BLR	100	155	206
ČSSR	100	138	174
MLR	100	136	161
MoLR	100	155	232
NDR	100	137	174
PLR	100	164	207
RSR	100	184	290
SSSR	100	143	178

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 148)

Tabulka 13 Hrubá zemědělská výroba (1970 = 100)

	Hrubá zemědělská výroba celkem			Hrubá rostlinná výroba			Hrubá živočišná výroba		
	1970	1975	1980	1970	1975	1980	1970	1975	1980
BLR	100	116	121	100	108	102	100	128	150
ČSSR	100	114	126	100	112	123	100	115	128
Kuba	100	111	127	100	109	120	100	117	142
MLR	100	126	141	100	132	143	100	119	137
MoLR	100	123	108	100	178	125	100	113	104
NDR	100	114	121	100	102	109	100	124	131
PLR	100	120	108	100	112	92	100	130	132
RSR	100	137	165	100	132	153	100	143	182
SSSR	100	103	110	100	93	104	100	112	117

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 154)

Tabulky 9 – 13 dokumentují rozvoj specializace a kooperace výroby v 70. letech 20. století na některých významných ukazatelích národního hospodářství (hrubá zemědělská a průmyslová výroba, těžba paliv, výroba elektrické energie, výroba některých druhů průmyslových výrobků).

Přestože vzájemný zahraniční obchod byl jedním ze základních principů, na nichž byla RVHP založena, v 70. a 80. letech 20. století se spolupráce v této oblasti nevyvíjela dle předpokladů. Důvodů bylo několik – složitá mezinárodní situace odrážející se v mezinárodních ekonomických vztazích (politika zadržování komunismu), prudké změny cen na světovém trhu po dvou ropných krizích (1973 – 1974, 1979 – 1980), změna cenových relací, projevující se diferencovaně u výrobků palivosurovinového komplexu na jedné straně a u hotových výrobků zpracovatelského průmyslu na straně druhé, a časový posun a jeho nepříznivé dopady na delší období na základě přijetí principu tzv. klouzavých cen ve vzájemném obchodě členských států RVHP. Celkový obrat zahraničního obchodu členských států RVHP se všemi státy se od roku 1970 do roku 1987 zvýšil z 55 na 315, 8 miliardy rublů (v běžných cenách), z toho obrat jejich vzájemné výměny zboží a služeb se zvýšil z 33, 5 na 297,8 miliardy rublů. Při hodnocení dynamiky vzájemného zahraničního obchodu členských států RVHP je ovšem třeba vzít v úvahu, že rychlé tempo jeho růstu, vyjádřeného v běžných cenách, souvisí pouze zčásti s rozšířením vlastních dodávek. Podílel se na něm zejména růst kontraktních cen ve vzájemném obchodě mezi členskými státy RVHP. Fyzický objem vzájemné výměny zboží a služeb členských států RVHP tedy vykazoval podstatně pomalejší tempo než hodnotový objem vyjádřený v běžných cenách. Průměrné roční přírůstky obratu vzájemného zahraničního obchodu členských států RVHP, vyjádřené ve stálých cenách, tak měly dokonce klesající tendenci (v letech 1971 – 1975 9,4 %, v letech 1976 – 1980 5,3 % a v letech 1981 – 1985 3,1 %). V územní struktuře zahraničního obchodu členských států RVHP dominoval i přes některé výkyvy (pokles ve 2. polovině 70. let) jejich vzájemný zahraniční obchod. V roce 1970 činil jeho podíl na celkovém zahraničním obchodu cca 61 %, v roce 1980 54 % a v roce 1985 opět

61 % (viz tabulka 14).⁸⁶ Vývoj podílu vzájemné výměny zboží a služeb v celkovém zahraničně obchodním obratu jednotlivých členských států RVHP ukazuje tabulka 15.

Tabulka 14 Územní struktura zahraničního obchodu členských států RVHP podle oblastí (v % na bázi běžných cen)

	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Obrat zahraničního obchodu členských států RVHP celkem	100	100	100	100	100	100	100	100
Z toho:								
- s členskými státy RVHP	61	56	54	55	57	59	59	61
- s ostatními soc. státy	6	4	4	4	4	4	4	5
- s vyspělými kapitalistickými státy	24	30	31	29	27	26	26	24
- s rozvojovými Státy	9	9	11	12	12	11	11	10

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1989, s. 127)

Tabulka 15 Podíl vzájemného obchodu v celkovém zahraničně obchodním obratu jednotlivých členských států RVHP (v %)

	1970	1980	1985
BLR	74,4	72,8	75,6
ČSSR	64,2	65,5	74,1
Kuba	63,7	71,5	82,9
MLR	62,1	49,6	52,1
MoLR	95,5	96,7	96,3
NDR	67,3	62,7	63,6
PLR	62,1	53,2	69,3
RSR	49,3	34,6	51,0
SSSR	55,6	48,6	54,9
Vietnam		72,8	80,2

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1989, s. 127)

⁸⁶ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 128 - 130.

Co se týče komoditní struktury zahraničního obchodu v 70. letech 20. století, podobně jako v letech 60. převažovala paliva, suroviny a materiály a stroje a zařízení.⁸⁷

Tabulka 16 Vytvořený národní důchod (1970 = 100)

	Celkový objem národního důchodu			Národní důchod na 1 obyvatele		
	1970	1975	1980	1970	1975	1980
BLR	100	146	196	100	142	188
ČSSR	100	131	157	100	127	147
MLR	100	137	162	100	134	157
MoLR	100	138	181	100	120	136
NDR	100	130	159	100	132	162
PLR	100	159	170	100	152	156
RSR	100	172	241	100	164	220
SSSR	100	132	162	100	126	148

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 148)

Dle Lehára (1984) se RVHP na začátku 70. let nacházela na čele všech velkých světových uskupení, co se dynamiky a stability ekonomického rozvoje týče. „Členské státy RVHP předstihly v 70. letech téměř dvojnásobně vyspělé kapitalistické státy v tempu růstu národního důchodu a průmyslové výroby a v četných druzích průmyslové produkce v přepočtu na jednoho obyvatele dosáhly převahy nad státy Evropského hospodářského společenství“.⁸⁸ Objem národního důchodu všech členských států RVHP se v roce 1980 zvýšil oproti roku 1970 o 66 %, objem hrubé průmyslové výroby o 84 % (vývoj národního důchodu členských zemí RVHP ukazuje tabulka 16, vývoj hrubé průmyslové výroby členských zemí RVHP ukazuje tabulka 12). Rychlým tempem se rozvíjela výroba především v progresivních odvětvích – strojírenství, chemie a petrochemie a energetická odvětví. Značně se zvýšila i průměrná roční úroveň zemědělské výroby, která byla v letech 1976 – 1980 o 25 % vyšší než v letech

⁸⁷ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 128 - 130.

⁸⁸ LEHÁR, Bohumil (ed.). *Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983)*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 197 s. ISBN neuvedeno. s. 23.

1966 – 1970. Vzájemná výměna zboží a služeb mezi členskými zeměmi RVHP (v běžných cenách) se v 70. letech zvýšila více než třikrát. Členské státy RVHP realizovaly v tomto desetiletí rovněž významné sociální programy v oblasti životní úrovně, zdravotnictví, školství a kultury. Ve 2. polovině 70. let však tempo růstu začalo postupně zpomalovat.⁸⁹

2.3 ČSSR a RVHP v 60. a 70. letech 20. stol

ČSSR patřila kvůli své vysoké ekonomické úrovni mezi nejvyspělejší státy RVHP. Dle Lehára (1984) to byly charakteristické rysy československé ekonomiky, které objektivně podmiňovaly vysoký stupeň zapojení ČSSR do mezinárodní dělby práce (především s členskými státy RVHP), tzn. její nevelký ekonomický rozměr a velká disproporce mezi mimořádně rozvinutým a členitým zpracovatelským průmyslem, zejména hutnictvím, strojírenstvím, elektrotechnickým a spotřebním průmyslem na straně jedné a jeho omezeními surovinovými a palivoenergetickými zdroji a úzkým vnitřním trhem na straně druhé.⁹⁰

V 60. letech 20. století se struktura československé ekonomiky již zcela přizpůsobila potřebám členských zemí RVHP. Zatímco Lehár (1989) toto období označuje za jednoznačně pozitivní a o zhoršování ekonomického vývoje se zmiňuje až v polovině let 70., dle Kaplana (2002) již nyní začaly vyplouvat na povrch problémy, které se v následujících letech stále stupňovaly.⁹¹ Dle Lehára (1989) zapojení ČSSR do mezinárodní dělby práce v rámci RVHP umožnilo zajišťovat československému národnímu hospodářství nezbytná paliva, suroviny, energii, materiály, moderní zdroje a zařízení, uskutečňovat progresivní změny národohospodářské struktury, lépe využívat existující ekonomický a vědeckotechnický potenciál a vytvářet moderní výrobní kapacity nejen pro vnitřní potřebu československého národního hospodářství, ale i pro ekonomiky ostatních členských států RVHP a

⁸⁹ LEHÁR, Bohumil (ed.). *Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983)*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 197 s. ISBN neuvedeno. s. 21 – 22.

⁹⁰ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 136.

⁹¹ KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957 – 1967*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 234 s. ISBN 80-246-0417-5. s. 81.

jiné zahraniční trhy. „Aktivní účast ČSSR v hospodářské spolupráci a integraci členských států RVHP, která je základní orientací československých vnějších ekonomických vztahů, je zároveň rozhodujícím vnějším faktorem rozvoje československé ekonomiky.“⁹² Kaplan (2002) naopak uvádí, že uspokojování požadavků na výrobky těžkého a zbrojního průmyslu natolik deformovalo strukturu československé ekonomiky a její výkonnost, že ztrácela schopnost plnit svoji společenskou roli a uspokojovat hmotné požadavky obyvatel. „Změna ekonomické struktury ČSSR, přesněji řečeno výstavba nové struktury v 50. letech 20. století, neodpovídala tradicím a možnostem země. Požadavky převzaté i vnucené přesahovaly její výrobní možnosti. Snaha závazky je přijmout či povinnosti splnit vyžadovala velké investice. Některé z nich byly vynakládány nevhodně a hlavně byly prováděny na úkor jiných odvětví a z jejich zisků.“⁹³ Ani dle Fojtíkové (2009) nebylo působení ČSSR v RVHP tak optimální, jak bylo uváděno v dobové literatuře – v 70. a 80. letech 20. století totiž byly postupně vyčerpány dřívější možnosti realizace základních komparativních výhod ČSSR (zpracování surovina jejich efektivní směna za hotové výrobky). Na československou ekonomiku měla negativní dopad většina transformačních efektů, které s sebou přinášela obchodní výměna se socialistickými státy v rámci RVHP. ČSSR na jedné straně nakupovala v převoditelných rublech značné množství surovin v SSSR a výrobky z těchto surovin na druhé straně vyvážela jak na trhy vyspělých západních zemí, tak i do zemí socialistických. Současně ČSSR dováželo i některé produkty progresivní techniky, a to jak za rubly, tak i za volně směnitelné měny. Tato měnová transformace však byla pro ČSSR výhodná jen do doby, než došlo ke zvyšování nákladů na vývozní ekvivalent československých importů paliv, surovina a energie z členských států RVHP a než došlo v polovině 80. let 20. století k pádu cen surovinových položek, které ČSSR vyvážela na západní trhy. „Prohlubování hospodářské spolupráce mezi členskými státy RVHP se tudíž

⁹² LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 136.

⁹³ KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957 – 1967*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 234 s. ISBN 80-246-0417-5. s. 81.

neprojevilo, zejména v 80. letech, na růstu společenského produktu a národního důchodu ČSSR.“⁹⁴

ČSSR participovala na všech hlavních realizačních sférách činnosti RVHP. Co se týče vzájemného zahraničního obchodu, od 50. let 20. století docházelo k nárůstu podílu členských států RVHP na celkovém obratu československého zahraničního obchodu (v roce 1950 činil podíl RVHP více než 54 %, v roce 1960 se zvýšil na 63,8 %, v roce 1985 dosáhl hodnoty vyšší než 74 %). Z členských zemí RVHP se na československém zahraničním obchodu nejvíce podílel SSSR (v roce 1970 více než 32 %), NDR (12,3 %), PLR (7,7 %), MLR (5,1 %), RSR (3,9 %) a BLR (2,5 %). Průměrný podíl ostatních socialistických zemí na zahraničním obchodě ČSSR dosahoval v období 1970 – 1990 výše 5 %. Obrázek 1 ukazuje jednak tendenci ve vývoji celkového obratu zahraničního obchodu ČSSR, jednak vývoj obratu s členskými státy RVHP (obojí v letech 1970 – 1990). Údaje o obratu zahraničního obchodu jsou zachyceny na levé stupnici (v mil. Kčs). Vyplývá z nich, že celkový obrat zahraničního obchodu ČSSR se po celou dobu zvyšoval, přičemž nejvýznamnější podíl na něm zaujímaly členské země RVHP. Pokles podílu členských států RVHP se začal projevovat až v polovině 80. let 20. stol.⁹⁵

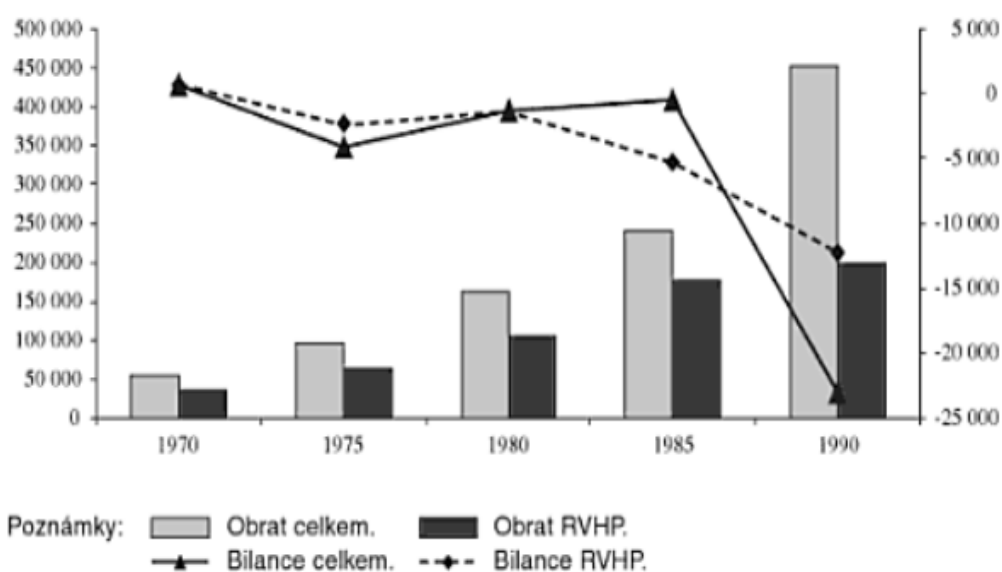
Co se vývoje celkové obchodní bilance ČSSR a bilance zahraničního obchodu ČSSR se státy RVHP týče, s ohledem na většinový podíl členských zemí RVHP na celkovém obratu ČSSR je zřejmé, že saldo zahraničního obchodu s členskými zeměmi RVHP významně ovlivňovalo výsledky celkové obchodní bilance ČSSR. Obchodní bilance ČSSR byla kladná pouze v roce 1970. Deficity, které ČSSR vykazovala v 70. letech 20. století, byly zapříčiněny ropnými šoky, které postihly světovou ekonomiku a měly dopad na vývoj cen dalších surovin. Pasiva ČSSR zaznamenávalo nejprve v obchodě s kapitalistickými zeměmi, posléze však i v obchodě se zeměmi socialistickými, což bylo zapříčiněno odlišnou tvorbou cen v RVHP. Počátkem

⁹⁴ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 72.

⁹⁵ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 78 – 81.

80. let se v cenových poměrech ČSSR na trhu RVHP začal projevovat pád cen surovin na světovém trhu, což se příznivě odrazilo i v obchodní bilanci ČSSR (1981 – 1984). Přebytkový byl především obchod se SSSR, vysoká aktiva, které ČSSR dosahovala s touto zemí, však brzy začala představovat zásadní problém – s výjimkou energetických zdrojů již totiž nebylo z této velmoci co dovézt.⁹⁶

Obrázek 1 Obrat a bilance zahraničního obchodu ČSSR s členskými zeměmi RVHP v letech 1970 - 1990 (v mil. Kčs fco hranice dodávající země)

Zdroj: Fojtíková (2009, s.81)

V oblasti technické pomoci a vědeckotechnické spolupráce se ČSSR soustředila především na prioritní směry rozvoje vědy a techniky – elektronizaci národního hospodářství, robotizaci technologických procesů v jednotlivých odvětvích, jadernou energetiku, vývoj nových materiálů a biotechnologii. V oblasti vědy a techniky patřila ČSSR mezi světovou špičku. Např. v roce 1984 se účastnila řešení více než 90 % problémů a témat, zahrnutých do plánů mnohostranné a dvoustranné vědeckotechnické spolupráce členských států RVHP a podílela se na řešení cca 2 000

⁹⁶ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 78 – 81.

výzkumných a vývojových úkolů. V oblasti základního výzkumu rozvíjely spolupráci s vrcholnými vědeckými institucemi členských států RVHP Československá akademie věd, Československá akademie zemědělská, vysoká učení technická, univerzity a jiné vědecké a pedagogické instituce. Vysoký počet pracovníků československých vědeckovýzkumných institucí se podílel na činnosti mezinárodních vědeckých ústavů, koordinačních středisek, mezinárodních vědeckých kolektivů, vědecko-výzkumných sdružení apod. Důležité místo ve vědecké kooperaci mezi členskými státy RVHP zaujímal i program mnohostranné spolupráce při výzkumu a využití vesmírného prostoru k mírovým účelům (Interkosmos), jehož součástí byla i účast československého kosmonauta na letu sovětské kosmické lodi.⁹⁷

Spolupráce v oblasti výrobní specializace a kooperace se soustředila především na ta odvětví, obory a oblasti, které profilovaly strukturu československého národního hospodářství – energetiku, strojírenství, zemědělství, spotřební průmysl a potravinářský průmysl. Asi nejvýrazněji se projevovала spolupráce v oblasti paliv a energetiky, kde byla ČSSR vzhledem k vlastním omezeným zdrojům odkázána na import a to především ze SSSR. ČSSR se podílela především na rozšiřování těžebních, výrobních a přepravních kapacit, specializaci a kooperaci výroby progresivní těžební techniky aj. V této souvislosti se ČSSR podílela na řadě významných investic – výstavba velkých petrochemických kombinátů včetně etylenovodů (ČSSR – NDR), vybudování tranzitního plynovodu SSSR – ČSSR – NDR, výstavba Chmelnické jaderné elektrárny v SSSR o celkové kapacitě 4 000 MW aj.⁹⁸ V oblasti strojírenství ČSSR rozvíjela především výrobu zařízení pro jaderné elektrárny, obráběcích a tvářecích strojů, zařízení pro hutnictví, stavebních a silničních strojů, nákladních automobilů, motorových a elektrických lokomotiv aj. Naopak dovážela zařízení pro rekonstrukci vysokých pecí, slévárenská zařízení, důlní a těžební zařízení ze SSSR, obráběcí a tvářecí stroje ze SSSR a NDR, osobní vagóny z NDR a MLR aj. Pro československý strojírenský vývoz do ostatních

⁹⁷ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 150.

⁹⁸ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 111 – 118.

členských států RVHP byl charakteristický vysoký podíl specializované a kooperované výroby. Co se týče zemědělství a potravinářství, spolupráce se zaměřovala především na intenzifikaci výroby a na rozšiřování vzájemných dodávek potravinářských a zemědělských výrobků. ČSSR se společně s dalšími členskými státy RVHP podílela na vypracování koncepce a prognózování vývoje výroby v zemědělství a potravinářském průmyslu, na rozvoji mechanizace v zemědělství, na zkvalitňování výnosnosti zemědělských kultur a užitkovosti zemědělských zvířat, na rozvoji výroby chemikálií pro zemědělství, krmných koncentrátů a píce s vysokým obsahem bílkovin, na projektování závodů potravinářského průmyslu aj. Dobrých výsledků dosahovala ČSSR zejména při šlechtění nových odrůd obilí. Zájem ČSSR o spolupráci v oblasti spotřebního průmyslu byl podmíněn rozvinutým a členitým potenciálem československého spotřebního průmyslu a vysokým sepětím tohoto odvětví s ostatními státy RVHP (zejména co se vývozu týče). ČSSR v 60. a 70. letech 20. století zintenzivnila mnohostrannou spolupráci s členskými státy RVHP jak v oblasti výměny spotřebního zboží, tak i při rekonstrukci výrobní základny spotřebního průmyslu a modernizaci strojového vybavení a technologie výroby.⁹⁹

ČSSR jako jedna z průmyslově nejrozvinutějších zemí RVHP získala prostřednictvím spolupráce v rámci této organizace na jedné straně rozsáhlá a stabilní odbytiště výrobků a na straně druhé surovinové a potravinové zázemí importu. Nelze ovšem ignorovat skutečnost, že v podmínkách netržní, socialisticky řízené ekonomiky docházelo k opomíjení specifík československé společnosti, k převzetí málo efektivního sovětského hospodářského systému a odklonu od tržní ekonomiky.¹⁰⁰ Koncem 70. let 20. století a začátkem let 80. se rozdílly v ekonomické úrovni ČSSR a západoevropských zemí přestaly zmenšovat a naopak se začaly zvětšovat.¹⁰¹

⁹⁹ LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1. s. 140 – 149.

¹⁰⁰ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 72 – 73.

¹⁰¹ Bálek (2007) uvádí, že např. produktivita práce v ČSSR ve srovnání s Belgií, Nizozemskem, Rakouskem, Švédskem a Německem dosahovala 53 % jejich úrovně. V ČSSR byla přitom značně vyšší energetická a surovinová spotřeba a nižší technická úroveň průmyslu.

Tabulka 17 Národní důchod a HDP (1980 = 100)

	1980	1984	1985	1986	1987	1988	1989
ČSSR	100,0	105,6	108,7	111,5	113,8	117,0	117,7
Belgie	100,0	103,0	103,9	105,6	107,6	112,7	117,1
Dánsko	100,0	109,3	113,9	118,1	117,4	119,1	120,4
Francie	100,0	105,8	107,8	110,3	112,5	117,3	121,8
Nizozemsko	100,0	102,4	105,1	107,2	108,4	111,1	115,6
Portugalsko	100,0	101,7	104,5	108,8	114,6	119,1	125,2
Rakousko	100,0	104,2	106,7	108,0	110,1	114,4	118,9
USA	100,0	111,1	115,1	118,8	123,1	128,5	132,1

Zdroj: Bálek (2007, s.46)

V 80. letech pak v ČSSR vyvrcholily problémy, které vytvářel daný model ekonomiky a daný politický systém.¹⁰² „V důsledku jednoznačné orientace na SSSR a trhy ostatních socialistických států došlo k přerušení kontaktů se světovými centry technického rozvoje a ČSSR neudržela krok s dynamikou světového obchodu. Členství ČSSR v RVHP tudíž nepřineslo očekávaný stupeň zapojení do mezinárodní dělby práce a ekonomické integrace.“¹⁰³

¹⁰² BÁLEK, Alexej. Československá ekonomika v osmdesátých letech 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2007, roč. 15, č. 7, s. 45 – 54. ISSN 0572-3043. s. 52.

¹⁰³ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4. s. 72 – 73.

3. Ekonomické a politické problémy a zánik RVHP v 80. letech 20. stol.

3.1 Ekonomické problémy RVHP v 80. letech

Zpomalování ekonomického růstu členských států RVHP koncem 70. let 20. století se začalo v 80. letech prohlubovat. Státy RVHP stále více zaostávaly za vyspělými tržními ekonomikami, socialistické země ztrácely pozice na zahraničních trzích a na vnitřních trzích zesilovala převaha poptávky nad nabídkou. „Bylo zcela zřejmé, že místo integrace převažují v oblasti RVHP opačné, desintegrační tendence.“¹⁰⁴ S nepříznivým hospodářským vývojem v socialistických zemích byly spojeny závažné sociálně-politické důsledky. Např. v Polsku došlo v roce 1980 k explozi nespokojenosti obyvatelstva, která ohrožovala samotnou podstatu komunistického režimu. Kvůli zvýšení efektivity výroby a kvality práce byla přijímána řada opatření za účelem znovunastartování ekonomického růstu, většina z nich se však míjela účinkem. Bariéry vzájemné spolupráce a nedostatky systému měl překonat Komplexní program z roku 1971. Dle Štefánikové (2002) se však tento program vyznačoval značně zjednodušeným pohledem na ekonomickou integraci. Chyběl mu silný základ v podobě množství rozmanitých vztahů mezi výrobcem a spotřebitelem a nakonec se nevytvořilo ani to nejdůležitější – efektivní trh výrobních prostředků v RVHP, který by umožnil ukládat kapitál v jednotlivých zemích do optimálních směrů rozvoje a stimulovat tak růst technologické a technické úrovně výroby. Oproti tomu na světových trzích docházelo v souvislosti s růstem cen surovin k celkovému vyhrocení konkurence spojené s náročností na technickou úroveň a kvalitu výrobků, především nových technologií a strojů. Hospodářství členských zemí RVHP bylo zbaveno možnosti udržet s těmito novými podmínkami kontakt, charakter vazby mezi vědou a ekonomikou byl vysloveně platonický charakter a náskok západní vědy a technologií se stále zvyšoval.¹⁰⁵

¹⁰⁴ GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Teze k přednáškám předmětu „Dějiny národního hospodářství“*. Ostrava: Ekonomická fakulta VŠB-TU 2002, 128 s. ISBN neuvedeno. s. 115.

¹⁰⁵ ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia. *Československo v nevýhodnom partnerstve. Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*. *História: Revue o dejinách spoločnosti*, 2002, č. 2, s. 23 – 24. ISSN 1335-8316. s. 23 – 24.

3.2 Ekonomická politika M. Gorbačova

Nová politická garnitura SSSR v čele s M. Gorbačovem¹⁰⁶ vyhlásila ve druhé polovině 80. let 20. století kompletní program přestavby společnosti. Gorbačovova politika byla založena na principu, že urychlení ekonomického a sociálního vývoje není reálné bez reformy hospodářského mechanismu, která musí být doplněna přestavbou celé soustavy společenských a politických vztahů. Pro soubor Gorbačovových reforem se vžilo označení perestrojka (přestavba) a glasnost' (otevřenost). Perestrojka měla pomoci překonat stagnaci pomocí rozsáhlých politických i hospodářských reforem včetně postupného zavádění soukromého sektoru v hospodářství a politické plurality. Glasnost' znamenala uvolnění cenzury a zahájení diskuze o dosud tabuizovaných tématech (obnova vztahů s kapitalistickým Západem).¹⁰⁷ „Mezi priority sovětského reformního ekonomického procesu patřily např. stimulace vědeckotechnického pokroku a strukturálních změn jako zdrojů hospodářského růstu, zvýraznění funkce sociální sféry a výstavby sociální infrastruktury v úsilí o akceleraci a harmonizaci hospodářského vývoje, ústup od direktivního typu centrálního plánování, decentralizaci rozhodovacích pravomocí na podnikový management, samofinancování podniků, aktivnější úloha podniků při reagování na poptávku, o tvorbě cen a v zahraničně ekonomických vztazích a uplatnění některých rysů samosprávy zaměstnanců.“¹⁰⁸ Reakce v zemích sovětského bloku na reformy byla různá. Zcela akceptována byla v MLR a PLR a to z důvodu pokročilé liberalizace v politické oblasti. Naopak ČSSR a BLR byly kvůli nedůvěře k politickým změnám reformní úsilí zdrženlivější.¹⁰⁹

Druhou polovinu 80. let 20. století lze celkově charakterizovat jako zklidnění mezinárodní politické situace. Sekanina (2007) uvádí, že v

¹⁰⁶ M. Gorbačov patří mezi nejvýznamnější politické osobnosti druhé poloviny 20. století. Jediný prezident SSSR se svými reformami zasadil o rozpad východního bloku. Na funkci rezignoval a byl vyloučen z komunistické strany. Z politického života se však držitel Nobelovy ceny za mír nevytratil, od 90. let založil několik nových politických uskupení.

¹⁰⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Témata – všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2011, 472 s. ISBN 978-80-253-1577-4. s. 253.

¹⁰⁸ GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Teze k přednáškám předmětu „Dějiny národního hospodářství“*. Ostrava: Ekonomická fakulta VŠB-TU 2002, 128 s. ISBN nevedeno. s. 116 – 117.

¹⁰⁹ GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Teze k přednáškám předmětu „Dějiny národního hospodářství“*. Ostrava: Ekonomická fakulta VŠB-TU 2002, 128 s. ISBN nevedeno. s. 117.

mezinárodní politice začalo převládat poznání, že nákladné udržování vzájemné rovnováhy sil mezi oběma znepřátelenými světy se stává destabilizujícím faktorem, a k zajištění bezpečnosti vede jediná cesta – cesta politického řešení a odzbrojení. „*Snaha o uvolnění napětí, a to nejen v Evropě, vycházela zejména od SSSR. Důvodem byla především obrovská finanční zátěž zbrojení, kterou Sovětský svaz nebyl schopen současně s probíhajícími reformami ekonomiky ustát*“.¹¹⁰ Tato tzv. „politika nového myšlení“ byla zaměřena na odstranění jaderné hrozby, mezinárodní spolupráci a na hledání „rozumné dostatečnosti“ ve zbrojení.

3.3 Zánik SSSR a RVHP

M. Gorbačov se při prosazování reformy ocitl ve dvojích kleštích – konzervativní část komunistické strany totiž jakékoliv změny odmítala a reformátoři naopak požadovali podstatně radikálnější postup. Současně se stále jasněji ukazovalo, že stávající systém je nereformovatelný a jedinou možností je změna celého společenského systému. Divoká privatizace znamenala další propad hospodářství i životní úroveň a uvolnění cenzury odhalilo dosud potlačované národní rozpory.¹¹¹ „*Volnější podmínky měly za následek to, že národy násilím spojené v Sovětský svaz začaly volat po samostatnosti*“.¹¹² Na jednání pléna komunistické strany v únoru roku 1990 bylo zrušeno ustanovení o vedoucí roli strany a v březnu téhož roku byl Gorbačov jmenován do nově vytvořené funkce prezidenta SSSR. SSSR se začal rychle rozpadat, pokus o puč ze strany konzervativců, který se uskutečnil 19. srpna 1991, potlačil B. Jelcin, který byl v květnu 1990 zvolen předsedou Ruské sovětské federativní republiky. V březnu 1991 deklarovala svoji nezávislost Litva, v srpnu ji pak následovaly Lotyšsko, Estonsko, Ukrajina, Bělorusko, Moldávie, Ázerbajdžán, Uzbekistán a Kyrgyzstán, v září pak Gruzie, Arménie a Tádžikistán. SSSR

¹¹⁰ SEKANINA, Milan. NEDOKONČENÁ: Československá ekonomika ve druhé polovině 80. let minulého století. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2007, roč. 15, č. 7, s. 331 – 351. ISSN 0572-3043. s. 331.

¹¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Témata – všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2011, 472 s. ISBN 978-80-253-1577-4. s. 253.

¹¹² Michail Gorbačov. *Novinky* [online]. 21. únor 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://tema.novinky.cz/michail-gorbacov>>.

přestal oficiálně existovat k 31. prosinci 1991. „*Symbolicky tak byla ukončena studená válka, konflikt dvou největších světových velmocí, který trval od konce 2. světové války.*“¹¹³

Se sovětským systémem byla nerozlučně spjata i samotná existence RVHP. Poslední pokus přivést spolupráci členských států RVHP na kvalitativně novou úroveň se uskutečnil roku 1986, kdy organizace přijala Komplexní program vědeckotechnického pokroku do roku 2000. Ani další posílení vědeckotechnické spolupráce se však nestalo rozhodujícím faktorem ekonomického rozvoje. Ukázalo se, že vytyčování cílů typu „vědeckotechnická revoluce“, „vyšší efektivita“, „urychlené zavádění vědeckotechnických poznatků do praxe“ apod. bylo jen donekonečna opakovaným sloganem s naprosto mizivým účinkem na vývoj ekonomiky. Na zasedání u příležitosti 40. výročí vzniku RVHP v roce 1989 se již o tomto programu ani nemluvalo. Nespokojenost se stavem spolupráce byla v tomto období již všeobecná. Ukázalo se, že kořeny problémů ekonomického vývoje a hospodářské spolupráce byly v politickém systému. Jakmile se totiž uvolnily politické bariéry, vnitřně se rozpadl i mechanismus RVHP.¹¹⁴

¹¹³ Rozpad SSSR: Glasnost, Perestrojka a Gorbačov. *Idetail* [online]. 21. únor 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.idetail.cz/rozpad-sssr-glasnost-perestrojka-a-gorbacov/>>.

¹¹⁴ ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia. *Československo v nevýhodnom partnerstve. Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*. *História: Revue o dejinách spoločnosti*, 2002, č. 2, s. 23 – 24. ISSN 1335-8316. s. 24.

Závěr

Rada vzájemné hospodářské pomoci byla obchodní organizace, která sdružovala socialistické státy východního bloku. Zakládajícími členy RVHP se v roce 1949 staly Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Sovětský svaz. Později přistoupily Albánie, Německá demokratická republika, Mongolsko, Kuba a Vietnam. Přidruženým státem byla Jugoslávie a s organizací částečně spolupracovaly i některé nesocialistické či rozvojové země.

Činnost členských zemí RVHP v 60. a 70. letech 20. století byla založena na čtyřech hlavních realizačních sférách – vzájemném zahraničním obchodě, technické pomoci a vědeckotechnické spolupráci, spolupráci v investiční činnosti a mezinárodní specializaci a kooperaci výroby. Vzájemný zahraniční obchod byl pro spolupráci v rámci RVHP klíčový a na celkovém zahraničním obchodu členských států RVHP měl po celou dobu existence organizace dominantní podíl. Vzájemnými dodávkami uspokojovaly členské země RVHP hlavní část svých potřeb: dovoz strojů a zařízení ze 75 %, černého uhlí a koksu z 98 %, hnědého uhlí a hnědouhelných briket na 100 %, ropy a ropných produktů z 96 %. Technická pomoc a vědeckotechnická spolupráce postupem času stále více ovlivňovala hospodářskou strategii členských států RVHP. Zpočátku měla především podobu výměny vědeckotechnických výsledků, během 70. 20. století se však její těžiště začalo přesouvat do oblasti společného provádění vědeckotechnických výzkumů formou koordinace, kooperace a přímých vztahů mezi řešitelskými podniky. Investiční spolupráce nabývala postupem času různých forem a variant (technická a finanční pomoc při výstavbě, společná investiční výstavba). Nejvýznamnějšími investičními projekty realizovanými v 60. a 70. letech 20. století byly výstavba velkých petrochemických kombinátů, výstavba v oblasti dopravních spojů a výstavba produktovodů. Kooperace a specializace se rozvíjela zpočátku především ve strojírenském, elektrotechnickém a elektronickém komplexu (výroba zařízení pro jaderné elektrárny, obráběcích a tvářecích strojů, průmyslových robotů a manipulátorů, prostředků elektronické výpočetní techniky, mikroprocesorové techniky, zařízení pro povrchovou a hlubinnou těžbu a úpravu nerostů aj.). Na významu však nabývalo i zemědělství a potravinářský průmysl jakožto jeden

ze základních nástrojů pro zvyšování životní úrovně a v 70. letech 20. století i průmysl spotřební.

Koncem 70. a začátkem 80. let 20. století začaly ve vzájemné spolupráci členských států RVHP převažovat negativní dopady na bázi nedobrovolnosti takto utvořené hospodářské spolupráce a integrace. Země RVHP zaostávaly za vyspělými tržními ekonomikami, socialistické země ztrácely pozice na zahraničních trzích a na vnitřních trzích zesilovala převaha poptávky nad nabídkou. Negativní vývoj se nepodařilo se zvrátit ani díky řadě přijatých opatření (Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, perestrojka). Politické i ekonomické reformy realizované ve druhé polovině 80. let 20. století SSSR ukázaly jediné – že stávající systém je nereformovatelný a jedinou možností je změna celého společenského systému. Po zániku SSSR koncem roku 1991 se vnitřně se rozpadl i mechanismus RVHP.

Zatímco soudobá literatura nahlíží na RVHP veskrze pozitivně, novodobější prameny hodnotí činnost RVHP spíše kriticky. Nejčastěji se lze setkat s označením „mocenský nástroj pro centrální ovládnutí ekonomiky socialistických států SSSR“. Nicméně ani novodobá literatura RVHP neupírá jisté přínosy – především na konci 60. let a v 1. polovině 70. let 20. století procházely členské státy RVHP významným ekonomickým růstem a v důsledku jejich společných investičních akcí byla vybudována rozsáhlá infrastruktura, která slouží až do současnosti. Spolupráce členských států RVHP však měla pozitivní dopad především na málo rozvinuté státy, u ekonomik vyspělých, jakou byla i ČSSR, se poměrně brzy začaly projevovat negativní dopady související s opomíjením jejich specifíků, převzetím málo efektivního sovětského hospodářského systému a odklonem od tržní ekonomiky. Než však mohlo dojít k úplnému ekonomickému kolapsu, došlo k zhroucení východního bloku a ukončení studené války.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použitých českých zdrojů

AMORT, Jiří. *Svět proti fašismu: přehled historických událostí v letech 1933 – 1945*. Praha: Naše Vojsko, 1974. Edice českého svazu protifašistických bojovníků – Svazek 169. 299 s. ISBN neuvedeno.

CIHELKOVÁ, Eva. *Světová ekonomika: obecné trendy rozvoje*. Praha: C. H. Beck, 2009. 273 s. ISBN 978-80-7400-155-0.

CIHELKOVÁ, Eva. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. 709 s. ISBN 80-717-9804-5.

ČORNEJ, Petr, Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ a Antonín KOSTLÁN. *Dějiny evropské civilizace I. 2.*, dopl. vyd. Praha: Paseka, 1997. 367 s. ISBN 80-7185-099-3.

FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978-80-7400-128-4.

GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Teze k přednáškám předmětu „Dějiny národního hospodářství“*. Ostrava: Ekonomická fakulta VŠB-TU 2002, 128 s. ISBN neuvedeno.

GRINC, Jaroslav. *Právo pro politology*. 1. vyd. Praha: Grada, 147 s. ISBN 978-802-4729-213.

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. 696 s. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 978-80-7400-006-5.

JAKEŠ, Miloš. *Dva roky generálním tajemníkem*. 1. vyd. Praha: Regulus, 1996. 137 s. Edice Dokumenty (Nakladatelství Regulus). ISBN 80-901-5642-8.

KALÍNSKÁ, Emilie a kol. *Mezinárodní obchod v 21. století*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 232 s. ISBN 978-80-247-7513-5.

KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957 – 1967*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 234 s. ISBN 80-246-0417-5.

KATYK, Václav. *Protihitlerovská koalice a jednota Německa*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1962. 218 s. ISBN neuvedeno.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Témata – všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2011, 472 s. ISBN 978-80-253-1577-4.

KÖNIG, Petr a Lubor LACINA. *Učebnice evropské integrace*. 2., aktualiz. vyd. Brno: Barrister, 2007, 404 s. ISBN 978-807-3640-446.

KOPECKÝ, Ladislav. *Public relations: Dějiny – teorie – praxe*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 240 s. ISBN 978-80-247-4229-8.

LEHÁR, Bohumil. *Rada vzájemné hospodářské pomoci*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. 190 s. ISBN 80-205-0056-1.

LEHÁR, Bohumil (ed.). *Rada vzájemné hospodářské pomoci: Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1978-1983)*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 197 s. ISBN nevedeno.

MAKRLÍK, Václav. *Češi a Evropa: sdílené dějiny*. 1. vyd. Praha: Ideál. 2007. 182 s. ISBN 978-809-0101-791.

NIKL, Miroslav. *Vztah USA k západoevropské integraci*. Praha: Academia, 1969. 194 s. ISBN nevedeno.

OLŠOVSKÝ, Rudolf, Václav PRŮCHA a Zora URBANOVÁ. *Stručné dějiny světového hospodářství*. Praha: SPN, 1978. 534 s. ISBN nevedeno.

ORT, Alexandr. *Bezpečnost Evropy a Česká republika*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Institut integrace ČR do evropské a světové ekonomiky, 2005. 216 s. ISBN 978-808-6419-817.

ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. 1. vyd. Grada, 2013. 364 s. ISBN 978-80-247-4694-4.

ZAHRADNÍK, Petr. *Vstup do Evropské unie: přínosy a náklady konvergence*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN 80-717-9472-4.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

BALDWIN, Richard E. a Charles WYPLOSZ. *Ekonomie evropské integrace*. 2. vyd. Překlad Stanislav Šaroch a Dana Viktorová (eds.). Praha: Grada, 2008, 478 s. ISBN 978-80-247-1807-1.

FLEMING, Denna F. *Americká politika a studená válka*. Překlad Jan Wanner. Praha: SPN, 1971. 254 s. ISBN nevedeno.

FULBROOK, Mary. *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*. 1. vyd. Překlad Eva Prášková. Praha: Grada, 2010. 304 s. ISBN 978-802-4731-049.

HEIDEKING, Jürgen a Christof MAUCH. *Dějiny USA*. 1. vyd. Překlad Jana Kvěšková. Praha: Grada, 2012. 464 s. ISBN 978-802-4728-940.

Články

BÁLEK, Alexej. Československá ekonomika v osmdesátých letech 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2007, roč. 15, č. 7, s. 45 – 54. ISSN 0572-3043.

EICHLER, Jan. Mezinárodní kontext Marshallova plánu. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 31 – 54. ISBN 978-80-86547-72-5.

EICHLER, Jan. Bezpečnostní strategie USA v letech 1945 – 1947. *Historický časopis*, 2009, sv. 57, vyd. 3, s. 531 – 550. ISSN 0018-2575.

MICHÁLEK, Slavomír: Postoj USA k odmítnutí Marshallova plánu v ČSR. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 55 – 84. ISBN 978-80-86547-72-5.

OBZINA, Jaromír. Rada vzájemné hospodářské pomoci a současný svět. *Rudé právo*, 1989, č. 10, 7 s.

SEKANINA, Milan. NEDOKONČENÁ: Československá ekonomika ve druhé polovině 80. let minulého století. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2007, roč. 15, č. 7, s. 331 – 351. ISSN 0572-3043.

ŠIMEK, Robert. RVHP: Východ sobě. *Profit*, 2010, roč. 21, č.50, s. 58-59. ISSN 1212-3498.

ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia. *Československo v nevýhodnom partnerstve. Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*. História: Revue o dejinách spoločnosti, 2002, č. 2, s. 23 – 24. ISSN 1335-8316.

TAJOVSKÝ, Ladislav: Marshallův plán – pokračování Trumanovy doktríny. In: DEJMEK Jindřich a Marek LOUŽEK (eds.). *Marshallův plán: šedesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007. s. 99 – 136. ISBN 978-80-86547-72-5.

Seznam použitých internetových zdrojů

Michail Gorbačov. *Novinky* [online]. 21. únor 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://tema.novinky.cz/michail-gorbacov/>>.

Rozpad SSSR: Glasnost, Perestrojka a Gorbačov. *Idetail* [online]. 21. únor 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.idetail.cz/rozpad-sssr-glasnost-perestrojka-a-gorbacov/>>.

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Seznam obrázků

Obrázek 2 Obrat a bilance zahraničního obchodu ČSSR s členskými zeměmi RVHP v letech 1970 – 1990 (v mil. Kčs fco hranice dodávající země)	46
---	----

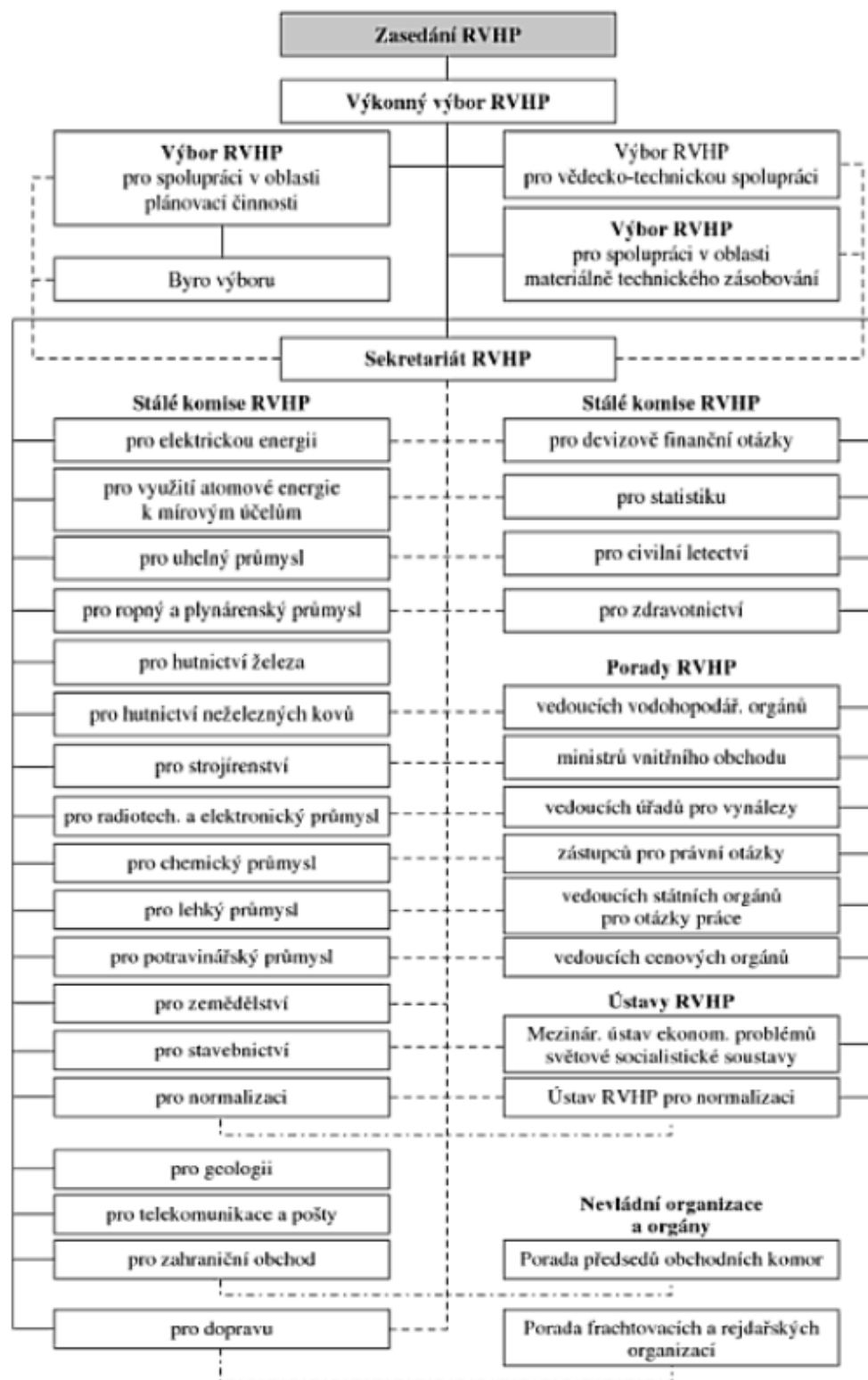
Seznam tabulek

Tabulka 18 Úmrtí a ekonomické škody ve druhé světové válce	11
Tabulka 19 Hospodářský růst v západní Evropě a růst exportu zboží	25
Tabulka 20 Poválečná obnova	26
Tabulka 21 Komoditní struktura vývozu členských zemí RVHP v letech 1960 – 1970	29
Tabulka 22 Komoditní struktura dovozu členských zemí RVHP v letech 1960 – 1970	30
Tabulka 23 Struktura zaměstnanosti podle hlavních odvětví národního hospodářství	32
Tabulka 24 Vědečtí pracovníci v členských státech RVHP (v tis. osob)	35
Tabulka 25 Celkový objem investic do národního hospodářství (v mil. národní měny)	37
Tabulka 26 Výroba elektrické energie (mil. kWh)	38
Tabulka 27 Výroba některých druhů průmyslových výrobků	39
Tabulka 28 Hrubá průmyslová výroba (1970 = 100)	39
Tabulka 29 Hrubá zemědělská výroba (1970 = 100)	39
Tabulka 30 Územní struktura zahraničního obchodu členských států RVHP podle oblastí (v % na bázi běžných cen)	41
Tabulka 31 Podíl vzájemného obchodu v celkovém zahraničně obchodním obratu jednotlivých členských států RVHP (v %)	41
Tabulka 32 Vytvořený národní důchod (1970 = 100)	42
Tabulka 33 Národní důchod a HDP (1980 = 100)	49

Seznam příloh

Příloha A Struktura orgánů RVHP.....	I
Příloha B Schéma dálkových ropovodů členských států RVHP a SFRJ..	II
Příloha C Schéma dálkových plynovodů SSSR – střední a západní Evropa.....	III

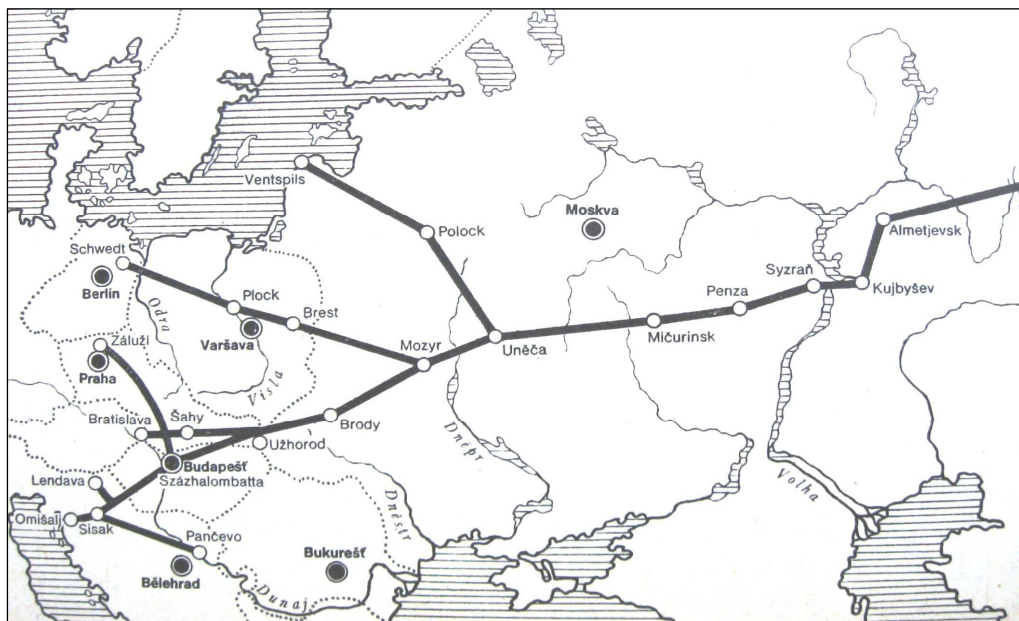
Příloha A Struktura orgánů RVHP

Poznámky: — Vztahy nadřazenosti a podřazenosti, - - - - - Vztahy funkční.
 - - - - - Vztahy konzultativní.

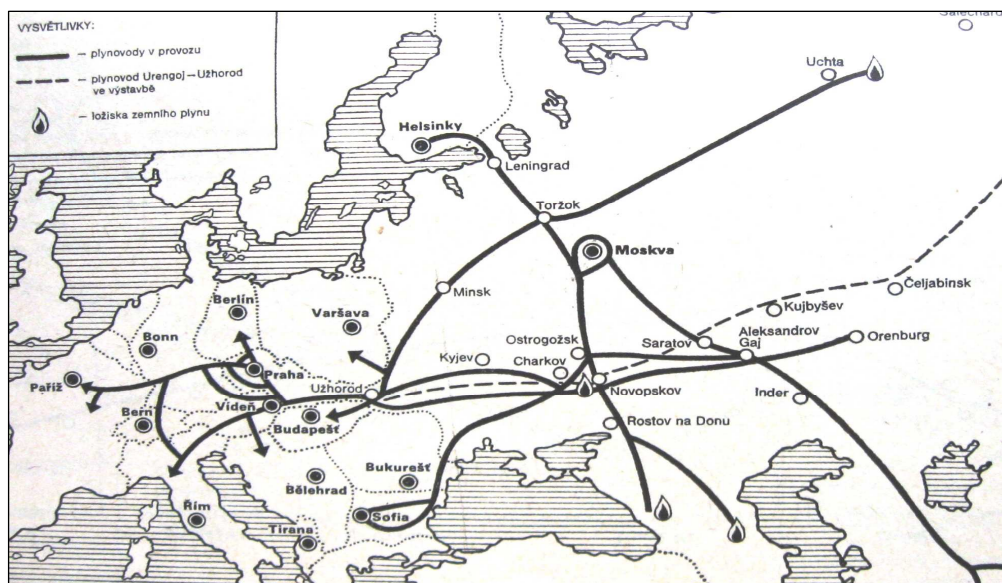
Zdroj: Fojtíková (2009, s. 69)

Příloha B Schéma dálkových ropovodů členských států RVHP a SFRJ

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 190)

Příloha C Schéma dálkových plynovodů SSSR – střední a západní Evropa

Zdroj: vlastní konstrukce dle Lehár (1984, s. 191)

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Georgi Denisyuk

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: prezenční studium

Název práce: Rada vzájemné hospodářské pomoci

Rok: 2015

Počet stran textu: 53

Celkový počet stran příloh: 3

Počet titulů českých použitých zdrojů: 32

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 4

Počet internetových zdrojů: 2

Vedoucí práce: Ph.Dr. Jiří Noha, Ph.D.